MERCURIUS 2005

Országos Széchényi Könyvtár

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

MERCURIUS 2005

Felelős kiadó: **Monok István**

*

Szerkesztő: **Ekler Péter**

Kiadványszervezés: **Kiss Barbara**

A kiadványt **Kiss László** tervezte

*

Cím és elérhetőség:
Országos Széchényi Könyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F épület

http://www.oszk.hu

telefon: (1) 22 43 700
fax: (1) 20 20 804

*

Borító 1: Széchényi Ferenc portré – Johann Ender
Borító 2, 3: Az I. Ferenc király által jóváhagyott alapító oklevél, kelt 1802. november 25-én
borító 4: A Széchényi család címere

A szövegközti képek »A Pannóniai Főniksz« című kiállítás műtárgyait ábrázolják
Fotók © Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia

*

Támogatónk:
NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTÉRIUMA

*

Nyomta és kötötte az **Alföldi Nyomda Rt.**
Felelős vezető: **György Géza** vezérigazgató

ISSN: 1589-4738

TARTALOM

5 AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ÚJ SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

PANNÓNIAI FÉNIKSZ, AVAGY HAMVÁBÓL FEL-TÁMADOTT MAGYAR NYELV 7

13 „SZÍNHÁZ ÉSZAKI FÉNYBEN”

A MAGYARORSZÁGI HÍRLAPOK ÉS FOLYÓIRATOK BIBLIOGRÁFIÁJA 1921–1944 17

21 A KORSZERŰ KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁS MEGTEREMTÉSÉÉRT

EMLÉKBESZÉD AZ OSZK BUDAI VÁRBA KÖLTÖZÉSÉNEK 20. ÉVFORDULÓJÁN 23

27 AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ZENEMŰTÁRA

KOSÁRY DOMOKOS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ÖRÖKÖS TAGJA 31

33 AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR AKADÉMIAI DOKTORAI

SZÉP MAGYAR KÖNYVEINK 37

A' TEKINTETES ÉS NEMES
MAGYAR HAZÁNAK
KEGYELMES ÉS NAGYSÁGOS
FÖ RENDIEIHEZZ.

KEGYELMES ÉS NAGYSÁGOS URAIM!

Az Orſzág' boldogságának egyik leg föbb Eſzköze a' Tudomány. Ez mentöl közönségesebb a' lakosok között, az Orſzág is annál boldogabb.

A' Tudománynak Kultsa a' Nyelv, még pedig a' ſzámosabb réſzre nézve, a' melylynek sok Nyelvek' tanúlásábann módja nints, minden Orſzágnak ſzületett Nyelve. Ennek tekélletességre való vitele tehát leg elsö dolga légyen annak a' Nemzetnek, a' melyly a' maga lakosai között a' Tudományokat terjeſzteni, 's ezek által amazoknak boldogságokat munkálkodni kivánja.

Valamint a' Tudományok, úgy a' Nyelvek is apródonként jutottak tekélletességre, a' melylybenn már vagynak. Az emberi életnek sokféle ſzükségei, az elmével véle ſzületett nyughatatlanság, a' vizsgálódás, az érzékenységek által tett tapaſztalás, mindenkor újabb újabb találmányokat ſzültek a' melylyeknek az elött se hírek, se nyomok nem vólt. Mind ezeknek az új találmányoknak, terméſzeti

[Bessenyei György:] Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék.
Bécs, 1790, Hummel János Dávid. 46 p.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ÚJ SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE

1999-TŐL 2005-IG A NEMZETI KÖNYVTÁR szervezeti- és működési rendje folyamatosan és lényegesen átalakult. A megelőző szervezeti felépítés mögött rejlő szakmai koncepció alapja az volt, hogy a könyvtár saját könyvtári, illetve központi szolgáltató könyvtári funkciói különböznek egymástól, illetve az, hogy a nemzeti könyvtár alapvetően megőrző könyvtár, így az állományvédelem fontossága külön szervezeti egységként (főosztályként) is hangsúlyt kapott. A munka logikusan felépített volt ugyan, de számos párhuzamos tevékenység folyt. Az integrált könyvtári rendszerre (Amicus) támaszkodva ezek a párhuzamosságok kiküszöbölhetőek voltak, a könyvtár központi szolgáltatásait pedig alapvetően a belső, saját könyvtári munkájára alapozta, ennek eredménye a központi szolgáltatás maga (a katalogizálás eredménye jelentős részben a nemzeti bibliográfia; az országos közös katalógus a fő információs forrása a könyvtárközi kölcsönzésnek is; a Libinfo, az internetes tájékoztatás a saját tájékoztató szolgálatunk munkáján, és szervező tevékenységén alapszik stb.).

Az 1999-ben érvényben lévő szabályzatok szerint a könyvtár főigazgatója mellett egy szakmai és egy gazdasági főigazgató-helyettes dolgozott. Alattuk nyolc főosztályvezető, majd ötvenegy osztályvezető következett a vezetői sorban. A legutóbbi változások lényeges eleme a döntési szintek csökkentése volt: főigazgató, igazgatók (gazdasági, informatikai, gyűjteményfejlesztési és feldolgozási, tájékoztatási, különgyűjteményi és tudományos igazgató és a Könyvtári Intézet vezetője). A második lényeges változás, hogy az igazgatók nem egyszerűen egyes osztályok munkáját fogják össze, hanem egyes ügyekért felelősek: a gyarapítás igazgatója nemcsak a törzsgyűjteményért, hanem a különgyűjteményi tárakért is felel, jóllehet az ottani munkatársaknak a tudományos igazgató a munkahelyi felettesük; a tudományos igazgató nemcsak a tárakkal foglalkozik, hanem felelős a teljes retrospektív bibliográfiai rendszerért is; az informatikai igazgatónak minden informatikai fejlesztésben, programban vezetőként jelen kell lennie, bárhol legyen is ez a könyvtárban. Saját szakmai területüket az igazgatók a könyvtáron kívül is maguk képviselik (és nem a főigazgató). Az igazgatók alkotják a Vezetői Értekezletet, amely a könyvtár gyakorlati döntéshozó szerve. Az elvi döntések meghozatala a Főigazgatói Kollégium dolga, amelynek munkájában a szakszervezet és a Közalkamazotti Tanács is részt vesz.

Fontosnak tartjuk, hogy sikerült a retrospektív nemzeti bibliográfiai rendszert és a különgyűjteményi tárakat egyetlen igazgató irányítása alá helyezni, hiszen ezen bibliográfiai munka alapját jelentős részben a tárak anyagának feldolgozása adhatja.

Az osztályok száma az elmúlt hat évben hússzal csökkent, két újat viszont létrehoztunk (Magyar Elektronikus Könyvtár, Magyar Országos Közös Katalogizálás). A Hungarika Dokumentációs Osztály feladata lényegesen átalakult, hiszen az ország EU-csatlakozásával a „hungaricum" fogalma is – a könyvtári dokumentumok és a hungarológus tevékenység szintjén – új definíciót igényelt. Ez az osztály ezentúl tevékenységét egy országos humán szakirodalmi adatbázis létrehozásának szenteli, a Magyarországgal és a magyarokkal kapcsolatos szakirodalom teljes dokumentációjával.

Nagyon fontos új elem az úgynevezett „Program" mint intézmény megfogalmazása. Ez azt jelenti, hogy az olyan szakmai programok, amelyek megvalósításában több osztály is részt vesz, külön vezetőt kapnak (lehet ez osztályvezető vagy akár igazgató is), és a program célkitűzéseinek megvalósításáig a vezető pénzügyi döntéseket is hozhat. A könyvtár egyik állandó programja az Európai Könyvtörténeti Központ tevékenysége lehet, amely koordinálja nemcsak a könyvtárban, hanem lehetőség szerint országosan is a könyvtörténeti munkát.

A nemzeti könyvtárnak mint tudományos műhelynek rangját emelik a könyvtárban működő akadémiai kutatócsoportok is. Fontos célunk, hogy a könyvtári feldolgozó munka minél jobban kötődjön kutatási tevékenységhez is.

Azt gondoljuk, hogy az új struktúra hatékony irányító munkát tesz lehetővé, biztosítja, hogy a könyvtár a jövőben modern szolgáltató könyvtár, könyvmúzeum és tudományos műhely is lehessen egyben.

MONOK ISTVÁN *monok@oszk.hu*

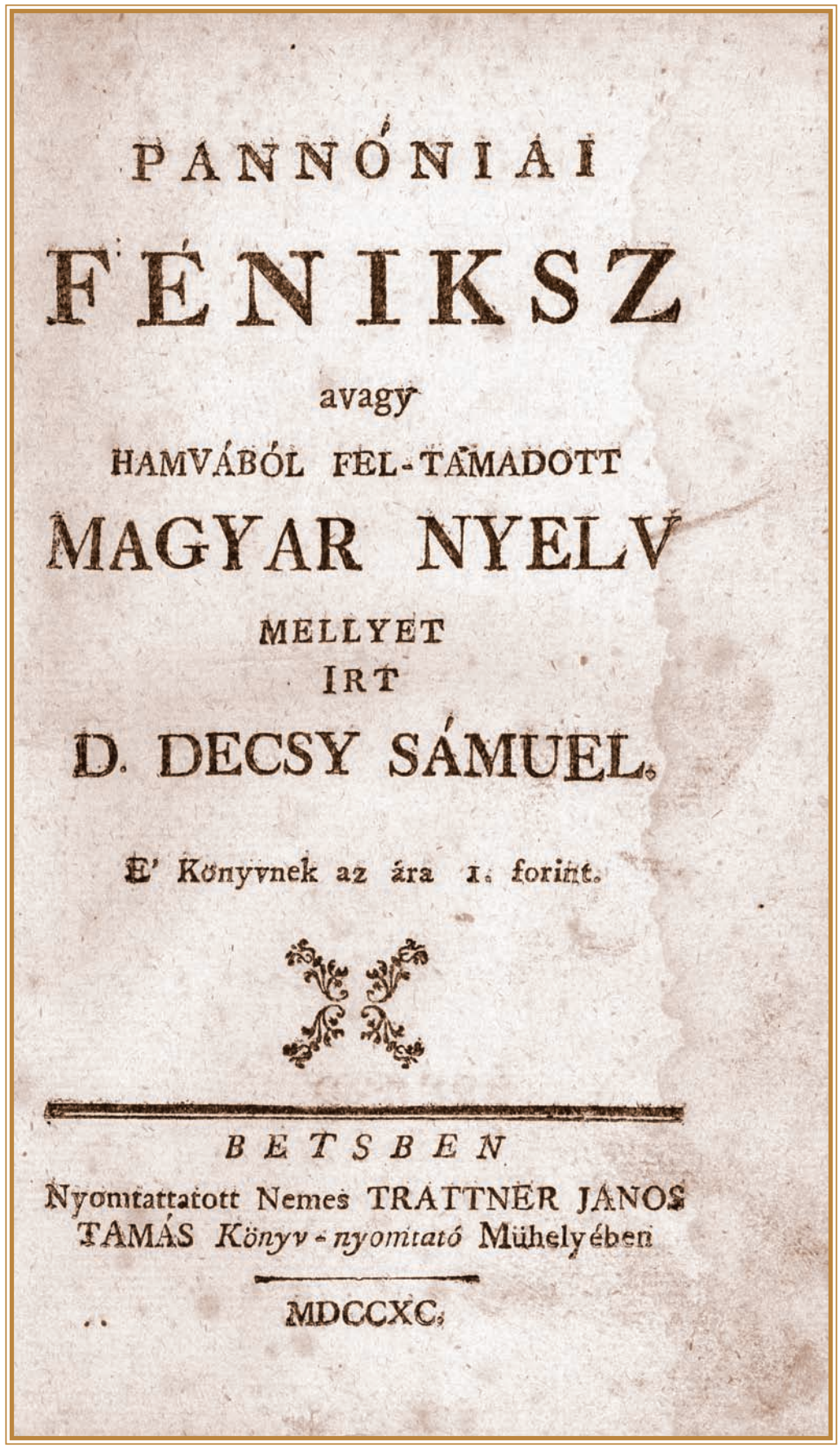

PANNÓNIAI

FÉNIKSZ

avagy

HAMVÁBÓL FEL-TÁMADOTT

MAGYAR NYELV

MELLYET

IRT

D. DECSY SÁMUEL.

E' Könyvnek az ára 1. forint.

BETSBEN

Nyomtattatott Nemes TRATTNER JÁNOS TAMÁS *Könyv-nyomtató* Mühelyében

MDCCXC.

Decsy Sámuel: Pannóniai Féniksz avagy hamvából fel-támadott magyar nyelv. Bécs, 1790, Trattner János Tamás. 274, [12] p.

PANNÓNIAI FÉNIKSZ, AVAGY HAMVÁBÓL FEL-TÁMADOTT MAGYAR NYELV

Első nyomtatott tudományos könyveink Sylvester János nyelvtanától a Czuczor–Fogarasi-szótárig

2005. MÁRCIUS 11-ÉN NYÍLT MEG az Országos Széchényi Könyvtárban a *Pannóniai Féniksz, avagy hamvából fel-támadott magyar nyelv* című kiállítás az OSZK és a Magyar Tudományos Akadémia közös rendezésében. A tárlat az első magyar nyelvű nyomtatványok megjelenésétől, tehát a 16. század közepétől a magyar nyelv akadémiai nagyszótára, az ún. Czuczor–Fogarasi-szótár megjelenéséig (1862–1874) követi a magyar nyelvűség fokozatos térhódítását a magyar tudományosságban. Azt a folyamatot mutatja be, amelynek során a magyar nyelv használata, funkciói fokozatosan bővültek, a különböző tudományágak szakszókincse kialakult, és a 19. századra – a Magyar Tudományos Akadémia megszületésével és közreműködésével – a tudományok Magyarországon teljességgel magyar nyelvűvé váltak.

A magyar nyelvű tudományos könyvek története szorosan összefügg a reformáció és a könyvnyomtatás elterjedésével. A reformáció a mohácsi csatavesztést követő évtizedekben rohamosan terjedt Magyarországon, előtérbe került az anyanyelv az iskolákban és a könyvnyomtatásban is. A protestáns nyelvhasználat ekkor kezdett meghatározóvá válni Magyarországon, s a 16–17. század folyamán fokozatosan uralkodóvá váltak a törökök által nem háborgatott északkeleti–keleti részek nyelvi vonásai a kialakulóban lévő magyar köznyelvben.

1536-tól már Magyarország területén is működött nyomda. A 16. századi magyarországi nyomdák általában protestáns alapításúak voltak, s az általuk kibocsátott magyar nyelvű nyomtatványok száma a század végére meghaladta a négyszázat. A reformáció különösen fontosnak tartotta a Biblia népnyelvre való fordítását, több nyomda alapításának éppen ez volt az elsődleges célja. A legkorábbi, Magyarországon készült magyar nyomtatvány is bibliafordítás: Sylvester János Újszövetség-fordítása (1541).

A könyvnyomtatás, egységesítő hatása miatt, fontos lépést jelentett a nemzeti irodalmi nyelv kialakulása felé. Nagymértékben segítette és megerősítette az írott nyelv normáinak kidolgozását, az írott nyelvnek a beszélt nyelvre tett hatását: „...a nyomtatás mesterségének találmánya nagy ménnyei jótétemény vólt az emberi nemzetre nézve – írja Decsy Sámuel a kiállításnak címet kölcsönző Pannóniai Féniksz című röpiratában. – Amiólta ez a' hasznos mesterség előbbeni semmiségéből valóságra kapott, azóltatól fogva érezhetőképen öregbedtek a tudományok, szemlátomást nevekedett a' Tudósoknak száma."

A korai nyomtatványok között igen jelentősek a nyelvtanok és szótárak, melyek fontos szerepet játszottak a fordításban és az oktatásban, amely – a legalsó szintet kivéve – még latin nyelven folyt. Az első nyomtatott művekkel együtt jelentek meg Magyarországon a tudatos nyelvfejlesztő, nyelvszabályozó törekvések: Sylvester János *Grammatica Hungarolatina* című nyelvtana (1539) először tárgyalta a magyar nyelv grammatikáját – igaz, még latin nyelven, ám már azzal a céllal, hogy az iskolai nyelvoktatást megkönnyítse. Hasonló okból születtek meg a korszak nyomtatott szótárai, szójegyzékei: a magyar szótárirodalom első alkotásai. Szenci Molnár Albert 1604-es szótára több szempontból is kiemelkedik közülük, egyfelől értelmezéseinek enciklopédikus jellege, másfelől a latin–magyar részt követő magyar–latin szótár miatt, amely a maga nemében szintén első volt. A magyar–latin rész előszava a magyar helyesírás története szempontjából is fontos állomás, mivel Molnár a magyar nyelvben szokásos hangjelölési eljárásokat is ismerteti.

A bibliafordítások, szótárak, szójegyzékek és nyelvtanok mellett legkorábbi tudományos nyomtatványaink közé tartozik Székely István világkrónikája: az első, magyar nyelven megjelentetett történeti munka (Krakkó, 1559). A Székely-krónika a teremtés első napjától a szerző saját koráig kíséri figyelemmel a magyar és az egyetemes történelem eseményeit a korabeli beszélt nyelvhez közel álló, élénk stílusban.

A legkorábbi fennmaradt nyomtatott matematikakönyv a debreceni Hoffhalter-nyomda kiadványa, az ún. *Debreceni Arithmetika* (1577). Debrecen, mivel fontos kereskedelmi központ volt a 16. században, igényelte az ilyen típusú kiadványokat, amelyek főként a kereskedők munkáját könnyítették meg. Szintén igen korai Melius Juhász Péter *Herbárium*a (1578), az első magyar nyelvű botanikai munka, amely egyben az első, jól szerkesztett, magyar nyelvű természettudományos kézikönyv is. A *Herbárium* első fejezete betűrendbe szedett növénynévjegyzék, amelynek nagy jelentősége volt

a növénynevek magyarításában. Második része a tulajdonképpeni herbárium, amely a növények leírását és felhasználásának módját tartalmazza.

A tudatos nyelvfejlesztő törekvések sorában fontos kísérletet jelentett Apácai Csere János *Magyar encyclopaediá*ja (1655), amely az akkori tudományok nyelvének, kifejezéskészletének megmagyarosítását tűzte ki céljául: elsőként kísérelte meg magyarul összefoglalni korának teljes tudományosságát. Az enciklopédia tulajdonképpen tankönyvnek („magyar nyelven írott scholai könyvnek") készült a középszintű iskolai tagozatok diákjai számára. Apácai felismerte a nemzeti műveltség és az anyanyelv szoros kapcsolatát, működésének célja az volt, hogy minden tudományt (tantárgyat) magyar nyelven lehessen oktatni az iskolákban. Apácai az *Encyclopaedia* szövegét főként latin nyelvű munkákból fordította, az egyes tudományágak terminológiáját szinte a semmiből kellett megteremtenie. A mindennapi élethez közel álló témakörök esetében (pl. orvoslás, állattan, növénytan, háztartás, törvénykezés) ezzel a feladattal viszonylag könnyen megbirkózott, terminológiája egyszerű, könnyen követhető. Nehézséget inkább az elvont tudományok (logika, filozófia, matematika, csillagászat) okoztak számára, nyelve ezekben a fejezetekben kissé nehézkes, az egyes szakkifejezéseket gyakran szó szerint próbálta visszaadni.

Apácai vállalkozása sajnos nem talált folytatókra, kísérlete meglehetősen elszigetelt maradt. A 17. század vége és a következő század eleje a nyelvi művelődés alakulása szempontjából a hanyatlás időszaka, a közéletben és a tudományokban ismét egyre nagyobb teret hódított a latin nyelv, amely a 16. század második felében tapasztalt biztató anyanyelvi kezdeményezések után még mindig a hivatalos nyelv szerepét töltötte be. Latin volt a közigazgatás, a törvényhozás, a politikai közélet és az oktatás nyelve, s a közép- és felsőoktatás is elsősorban a latin grammatika megtanításával foglalkozott, az anyanyelvet szinte teljesen mellőzte.

Kisebb fellendülés a 18. század közepétől azonban már jelentkezett a magyar nyelvű tudományos könyvkiadásban, bár elsősorban tankönyvek és népszerűsítő munkák láttak napvilágot. Ezek közül az egyik legérdekesebb Molnár János jezsuita írónak és tanárnak, a magyar nyelvű tudományos és ismeretterjesztő irodalom úttörőjének terjedelmes kötete: *A régi jeles épületekről* (Nagyszombat, 1760). Molnár műve nem csupán építészettörténeti munka, jóval inkább művelődéstörténeti összefoglalás, amelyben a Biblia és ókori szerzők leírásainak felhasználásával mutatja be a régi, nevezetes építészeti alkotásokat, például Noé bárkáját, Bábel tornyát, az egyiptomi piramisokat, a Circus Maximust vagy a Rhodoszi kolosszust. Ezenkívül azonban a kor és az illető nép általános kultúrájáról is képet ad: ismerteti a nyelveket és a szokásokat is.

A felvilágosodás nyelvi-irodalmi mozgalma hatalmas változást hozott a magyar tudományos nyelv történetében is. Kezdete Magyarországon Bessenyei György és a bécsi testőrírók fellépéséhez kötődik, s az irodalom által nyert egyre szélesebb teret. Bessenyei nagyhatású művelődési programját az 1770-es évtized utolsó éveiben dolgozta ki. A társadalom célját a közjó, a „közboldogság" megteremtésében látta, ennek eszköze pedig szerinte a tudomány. A tudományok kulcsa azonban a „számosabb rész" nyelve, nem a tudós latin, hanem az egész nemzet nyelve, a magyar. Ahhoz tehát, hogy a tudományok az ország lakosai között elterjedjenek, megfelelően kiművelt és általánosan használt nyelvre van szükség. Anyanyelvünket tehát bővíteni kell – elsősorban az új dolgok megnevezésével. A magyar nyelv kiművelését Bessenyei francia mintára egy tudós testületre, az akadémiára bízná. Fenti elveit röpirataiban, az 1778-ban megjelent *Magyarság*ban, illetve az 1779-ben napvilágot látott *Magyar nézők*ben, valamint az 1781-ben keletkezett, de csak 1790-ben Révai Miklós által kiadott *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék* című műben fejtette ki. Ezzel az 1790 után kibontakozó nemesi röpirat-irodalom előfutárává vált.

E röpirat-irodalom egyik legfontosabb darabja Decsy Sámuel *Pannóniai Féniksz, avagy hamvából fel-támadott magyar nyelv* című, 1790-ben megjelent írása. Decsy Bessenyeihez hasonlóan egy tudós társaság létrehozását javasolja a külföldi társaságok mintájára, s külön kiemeli a könyvtár és a könyvnyomtatás művelődésbeli szerepét. „A könyvtár és könyvnyomtató műhely két olly hasznos eszközök a tudományoknak öregbítésében, mellyek nélkül egy jó-épült tudós társaság sem lehet állandó" – írja. Röpiratában azonban nemcsak a kulturális tennivalókra tér ki, hanem a nemzet gazdasági teendőit is felsorolja. A nemzeti nyelv törvényessé tétele mellett fontos szerepet szánt a mezőgazdaság és a kereskedelem fejlesztésének is.

A felvilágosodás eszméi a művelődés számos területén indítottak a magyar nyelv fejlesztésének ügyét szolgáló folyamatokat. Magyar nyelvű hírlapok indultak, melyek pályázataikkal is támogatták a nyelvkérdést; Pest-Budán, majd Kolozsvárott megindult a magyar nyelvű színjátszás és az oktatásban is fokozatosan teret nyert a magyar nyelv. A nyelvre irányuló, az egész társadalmat átható közfigyelem számos művelődési társaság alapításához vezetett, melyek közül a legjelentősebb az Aranka György által szervezett Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság volt, amely 1793-tól egészen 1806-ig működött. „Nem lehet egy nemzetnek világosodásra jutni semmiképpen, hanem csak a nemzeti

nyelv útján" – írta Aranka Bessenyei elképzeléseihez csatlakozva. Az egységes magyar nemzeti nyelv éppen e korszak kezdeményezései nyomán jött létre, s ebben nem kis szerepe volt ezeknek a társaságoknak.

Pest-Buda egyre inkább kulturális centrummá nőtt és fokozatosan magyar nyelvűvé vált elsősorban az alsó és középfokú iskolázás. Mária Terézia 1777-ben bocsátotta ki az első átfogó közoktatásügyi szabályzatot, a *Ratio Educationis*t. A *Ratio* az addig széttagolt iskolarendszert egységes szervezetté kívánta átalakítani, jelentős tartalmi és módszertani változtatásokat hozva a tanulmányi anyagban. Kibővítette például a természettudományi tantárgyak körét és anyagát, s támogatta a nemzeti nyelvű oktatás kiszélesítését. A 18. század utolsó harmadától többek között e rendelet hatására a latin és német nyelvű munkák mellett egyre nagyobb számban jelentek meg korszerű, magyar nyelvű tankönyvek is. A korszak kiemelkedő tankönyvíró személyiségei Révai Miklós, Molnár János, Márton István vagy Budai Ézsaiás könyveikkel is hozzájárultak a felvilágosodás eszméinek terjesztéséhez. Ekkor azonban még nem vált el élesen a tankönyv és a tudományos kézikönyv műfaja, ezért sok esetben a középszintű oktatásban használt könyvek egyben egy-egy tudomány kézikönyveiként is szolgáltak, mint például Molnár János fizikája (*A fisikának eleji*, 1777) vagy Budai Ézsaiás történeti munkái (*Közönséges história*, 1808; *Magyarország históriája*, 1805), melyek egyben az első modern, magyar nyelvű összefoglalását adták az adott témának.

A felvilágosodás nyelvi törekvései a nyelvújításban teljesedtek ki, amely az egész országot átfogó nyelvi mozgalommá vált. Leglátványosabb eredménye a szó- és kifejezéskészlet tervszerű gyarapítása volt átvételekkel, régi szavak felélesztésével, tájszavak irodalmi nyelvivé emelésével és elsősorban új szavak mesterséges alkotásával. Az a szóalkotó mozgalom, amely Magyarországon ekkor bontakozott ki, európai viszonylatban is egyedülálló volt. A szókincs gyarapításán kívül a nyelvújítás jelentékeny stílusújítási törekvésekkel is párosult.

A szakmai-tudományos műnyelv is látványos fejlődésnek indult ez idő tájt. Egyre nagyobb számban jelentek meg magyar nyelven tudományos és tudománynépszerűsítő munkák. A könyvek íróitól, fordítóitól nagy leleményességet kívánt, hogy a legkülönfélébb latin és német szakkifejezéseket magyar nyelvre ültessék át.

Egyre több tudományterület önállósodott, megjelent például az első önálló, magyar nyelvű filozófiai munka, Sartori Bernát minorita szerzetes *Magyar nyelven filosofia* (1772) című kötete. Sartori az aradi, majd a miskolci rendház filozófiatanáraként elsőként oktatta magyar nyelven a filozófiát. Előadásainak egy részét jelentette meg ebben a kötetében. Munkájában külön fejezetben sorolja fel a filozófiában használatos szavakat, kifejezéseket, ezek között azonban egyelőre még több a latin szó, mint a magyar. Pálóczi Horváth Ádámnak *Pszichológia, az az a lélekről való tudomány* (1792) című munkája a Hadi és más nevezetes történetek című bécsi folyóirat pályázatára készült. Bár a pszichológiában nem volt magyar nyelven író elődje, szóalkotási módszere, műszóhasználata mégis a 19. század közepének sikeres újításait vetíti előre.

A statisztika tudománya is elkülönült a geográfiától és az államismereti irodalomtól. Németh László, az első magyar nyelvű statisztika szerzője (*Az europai nevezetessebb országoknak leirása*, 1795), Göttingában Schlözertől tanulta a statisztikai tudomány alapjait. Művének előszavában Németh bemutatja kora statisztikai elméleteit, majd megfogalmazza munkája célját, melyet a nemzeti nyelvű művelődés elősegítésében lát, és meg is indokolja az általa alkotott új vagy nem eléggé elterjedt magyar szavak használatának szükségességét.

Erre az időszakra esik a magyar államnyelvért folytatott hosszú küzdelem kezdete, amely többékevésbé II. József nyelvrendeletének (1784) ellenhatásaként bontakozott ki, és hozzájárult a magyar tudományos és irodalmi nyelv föllendüléséhez. A II. József halálától az Akadémia megalapításáig tartó három és fél évtized alatt (1790–1825) zajló országgyűlések és nyelvi küzdelmek készítették elő a reformkort és vezettek az Akadémia megalapításához. Az államnyelv kérdésével ez időszakban többször is foglalkozott az országgyűlés, és törvények is születtek a közügyek magyar nyelven való viteléről, a magyar nyelv tanításáról és használatáról, de a magyar államnyelvvé tétele ekkor még nem több törekvésnél, kevés eredménnyel.

Az 1805. évi IV. törvénycikk azonban lehetővé tette, hogy a vármegyék a magyar nyelvet használják a királyhoz, az udvari kancelláriához, vagy a helytartótanácshoz benyújtott felterjesztéseikben és leveleikben. Ezért szükségessé vált az eddigi latin terminológiát magyar nyelvre átültetni. Ekkor keletkeztek az ún. tiszti szótárak. A terminológia magyarításának terén a kezdeményezés Pest megyéé volt. 1806 augusztusában jelent meg az a „próbafüzet", melyet a vármegye adott ki *A tisztbeli írás módjának saját szavai* címmel. E füzet kéziratát az összeállítók véleményezésre elküldték Révai Miklósnak, aki részletes megjegyzéseit írásba foglalva küldte vissza a szótárt összeállító bizottságnak, s a bizottság számos esetben el is fogadta a neves nyelvtudós javaslatait. Az 1806-os próbafüzet tehát már Révai módosításait is figyelembe véve jelent meg. A szótár nemcsak tartalmi

módosításait fogadta meg, hanem az ő helyesírási elveit alkalmazta.

A kinyomtatott szótár öt részre oszlik: az első rész a hivatalos levelezésbeli címzésformákat veszi sorra; a második a különböző bizonyítványok (pl. szegénységi) szövegezését adja; a harmadik az eskütételek formáiról szól. A tulajdonképpeni szótári rész a negyedik, ahol az egyházi és világi tisztségek magyar neveit közlik; illetve az ötödik, ahol a törvénykezésben előforduló kifejezéseket magyarítják. A kinyomtatott szótárt elküldték az összes törvényhatóságnak és Erdély kormányzóságának is, hogy ezek az összes megyének megküldjék. A beérkezett megjegyzések figyelembevételével a szótárnak a következő évben egy javított kiadása is megjelent. Hasonló szótárt jelentetett meg Zala megye, ahol Kisfaludy Sándor és Verseghy Ferenc is közreműködött az elkészítésben. A Veszprém megyei változatot (*Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról*, 1807) pedig Pápay Sámuel állította össze, akinek nevéhez az első magyar nyelvű irodalomtörténeti munka (*A magyar literatúra esmérete*, 1808) is kapcsolódik.

Az 1825–27-es reformországgyűlésben a nyelvkérdés ismét főszereplővé vált. A cél az volt, hogy a magyar nyelv végre államnyelvvé válhasson és jogai minden területen érvényesülhessenek. A küzdelem végül 1844-ben érte el célját, hazánkban csak ekkor vált a magyar nyelv hivatalosan is államnyelvvé. Azonban az 1844-es győzelem csak 1860-tól érvényesülhetett maradéktalanul. A szabadságharc utáni erős németesítési hullám érintette a közigazgatás, közoktatás nyelvét, és a pesti egyetemen is németül és latinul folytak az előadások. Ferenc József az 1860. október 20-i diplomában rendezte újra a nyelvi helyzetet, s végül az 1868-as országgyűlés vezette be újra a magyart mint államnyelvet. A reformkori fellendülés után azonban már a németesítés sem tudta igazán visszavetni a tudományok magyar nyelvű fejlődését.

Ez elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia megalakulásának volt köszönhető. 1825-ben az Akadémia kifejezetten a nyelv ápolására alakult. Ez igen jelentős lépés volt a nyelvkérdésben, mivel az Akadémia alapszabálya kimondta: „Mindenek előtt kötelessége e Társaságnak a honni nyelvet mívelni és gyarapítani". A Tudós Társaság tényleges működését azonban csak 1831-ben kezdte meg, hat osztállyal (nyelvtudományi, bölcseleti, történeti, matematikai, törvénytudományi és természettudományi). A nyelvtudományi munka – különösen az első évtizedben – igen élénk volt. Az Akadémia az alapvetőnek tekintett nyelvi feladatok közül először a helyesírást szabályozta – Révai Miklós elvei szerint –, az első helyesírási szabályzat 1832-ben jelent meg, majd hamarosan nyelvtan is követte. A különböző tudományok szakszavainak (korabeli kifejezéssel: műszavainak) gyűjtése már az Akadémia működésének kezdetén felmerült. Elsőként a matematikai műszótár jelent meg (1834), majd még ugyanabban az évben követte a filozófiai és 1843-ban a törvénytudományi. Hasonlóan fontos szerepet töltött be az Akadémia által kiadott magyar–német és német–magyar zsebszótár is, amely mindennapi praktikus használatán túl a nyelvtudomány számára is nagy jelentőségű volt, szókészlete a későbbi akadémiai nagyszótár egyik alapjául szolgált, akárcsak az 1838-ban megjelent tájszótáré.

A korszak leglátványosabb változásán a természettudományos szaknyelv esett át. Elsősorban a kémia nyelvét alakították át gyökeresen. A nemzeti nyelvű terminológia és nómenklatúra kialakítására kedvező volt a helyzet, mivel nem volt egységesen elterjedt és használt szaknyelv. Schuster János, a pesti egyetem kémiaprofesszora dolgozta ki elsőként egységes elvek alapján a szaknyelv tervezetét, amelyet gyógyszerész tanítványai a gyakorlatban is használatba vettek. Értekezéseik például a következő címekkel jelentek meg: *Gyógyszeres értekezés a zöldlő-gyulatsavas sulyagról (Murias barytae) és szunnyasztdékról (Morphina); Gyógyszeres értekezés a fojtó savas ezüstagról (Nitras argentici) és a szénsavas rézagos hamagról (Sulfas cuprici ammoniacalis); Az aranyszikany zöldletről (Chloridum auri natronatum) és a ketted-férjagsavas hamagról (Biarsenias kali)*.

Schuster a műszók képzésében mesterséges képzők rendszerét vezette be az elemek és a különböző vegyületek elnevezésére. A fémek *-any* végződést kaptak, elsősorban az *arany* szó analógiájára. Így lett a rézből *rézany*, a vasból *vasany*, az ezüstből *ezüstany*. A nátrium neve a sziksóból *szikany*, a káliumé a hamuzsírból *hamany* lett. Ekkor született a *higany* neve is. A nemfémek esetében általában az illető elem sajátságára utaló melléknevek képezték a szó alapját. A hidrogén így *gyúló* vagy *víző*, a nitrogén *fojtó*, az oxigén *savító*, a klór *zöldlő*, a bróm *bűzlő*, a jód *iboló*, a foszfor *villó* nevet kapott. A vegyületek *-ag*, illetve *-acs* képzőt kaptak.

Schuster szóalkotásait a következő nemzedék egy kicsit átdolgozta. Az új nyelvújítók csoportjának vezetője, Bugát Pál orvosi könyveiben, amelyek főként fordítások vagy idegenből való átdolgozások, egyre inkább belejött a szógyártásba és újításaihoz saját szóalkotási rendszert dolgozott ki. Az ő nevéhez fűződik a legjelentősebb természettudományi műszógyűjtemény, a *Természettudományi szóhalmaz* (1843), amely mintegy negyvenezer latinul és helyenként németül értelmezett műszót tartalmaz, s amelyet Bugát húsz év mun-

kájával állított össze. A szavak nagy része orvostudományi műszó, de jócskán képviseltetik magukat az egyéb természettudományi ágak is.

Bugát mellett Irinyi János és Nendtvich Károly vett részt tevékenyen az új elnevezések kialakításában. Az általuk megújított műnyelv szerkezetében nem tért el lényegesen a Schuster-félétől. A legnagyobb különbség abban mutatkozott meg, hogy nem tettek különbséget fém és nemfém között, tehát minden elem megkapta az eddig csak a fémeknél használt *-any*, illetve *-eny* képzőt. Új neveket is alkottak, így lett például a könnyű hidrogénből *köneny*, az éltető levegőből, az oxigénből *éleny*, a halványzöld klórból *halvany*. A magyar kémiai műnyelvnek ez a formája általánossá vált, s rövid idő alatt széles körben elterjedt. A korabeli tankönyvek és szakközlemények általában azért zárójelben feltüntették a kifejezés latin vagy német megfelelőjét. A megújított természettudományi nyelv viszonylag hosszú ideig életben maradt, az 1870-es évek során a nyelvészek és természettudósok támadásainak hatására azonban nálunk is a nemzetközi kifejezések terjedtek el.

Az Akadémia nyelvtudományi működésének egyik legjelentősebb területe a szótárkészítés volt. Már az alapszabályban szerepelt egy „a lehetőségig teljes szótár" elkészítésének gondolata, amely Teleki József 1818-ban keletkezett pályamunkáján alapult. 1834 végén meg is jelent egy kis füzet a szótár tervével a tagok belső használatára, s 1840-ben a végleges terv is napvilágot látott *A nagy magyar szótár belső elrendelésének, s miképeni dolgoztatásának terve* címmel. 1844 decemberében Czuczor Gergelyt és Fogarasi Jánost bízták meg a szótár szerkesztésével. A kézirat elkészítése megszakításokkal 1845-től 1861-ig tartott, ebből Czuczor több mint két évet fogságban töltött. *A magyar nyelv szótára* végül 1862 és 1874 között jelent meg hat kötetben, a sajtó alá rendezést Czuczor halála után Fogarasi egyedül fejezte be. A szótárt már megjelenésekor sok kritika érte, elsősorban szófejtéseit, illetve nyelvhasonlítási eljárását illetően. A szerkesztők a „bölcseleti" (filozófiai) nyelvtudomány híveiként a magyar nyelv szavait a legkülönbözőbb nyelvekkel vetették össze, és hasonlóan nagy szerepet tulajdonítottak az általuk belső keletkezésűnek tartott szavaknak is. Ennek ellenére a „Czuczor–Fogarasi" fogalommá vált a magyar nyelvtudományban: első, tudományos igényű, egynyelvű értelmező szótárunk, amely képet ad a 19. század közepének, különösen a reformkor és a szabadságharc korának nyelvállapotáról, beleértve a tudományok, mesterségek és a nyelvjárások szókincsét is.

Stemler Ágnes
miczike@oszk.hu

Budai Ézsaiás: Oskolai magyar új átlás.
Debrecen, 1804, Ref. Koll. 12 térkl.

Ida Aalberg (Magda) Hermann Sudermann *Otthon (Heimat/Koti)* című darabjában, 1904–1905.
(Fotó: Hélène de Mrosovsky. A Finn Színházi Múzeum gyűjteményéből)

»SZÍNHÁZ ÉSZAKI FÉNYBEN«

A Nemzeti Könyvtár 2005 októberében nyílt kiállítása az észt és a finn színjáték magyar recepciójának 125 éves történetét mutatta be.

Színháztörténeti kiállítás bizony ritkán kerül központi helyre a Széchényi Könyvtár programjában, most mégis ez történt, ezzel a különgyűjtemények, most elsősorban a Színháztörténeti Tár gazdagságáról, sokszínűségéről a könyvtárban dolgozók mellett a látogató közönség is megbizonyosodhatott.

A színházi kiállítás terve 2003 tavaszán született, kezdetektől fogva nemzetközi projekt keretében. A három, immár európai uniós finnugor nyelvű ország nemzeti bibliotékájának és színházi múzeumainak együttműködésével létrejött tárlat 2004 őszén előbb Tallinn, majd több észt város (Tartu, Pärnu, Viljandi és Rakvere), 2005 tavaszán pedig Helsinki közönsége előtt mutatkozott be. Az utazó kiállítás a színházi kapcsolattörténeti anyagot egységes koncepció szerint kivitelezett tablósorozaton mutatta be, ám a budai termekben az eredeti dokumentum- és műtárgyanyag került a látogatók elé. Csatlakozó kiállításként az Észt Nemzeti Könyvtár Színházi- és Filmgyűjteménye, valamint az Észt Színházi és Zenei Múzeum munkatársai által összeállított tablósorozat bemutatta be a magyar drámák és a zenés színház észtországi pályafutását. A Helsinki Egyetemi Könyvtár (Finn Nemzeti Könyvtár), a helsinki Színházi Múzeum, a Helsinki és a Tamperei Egyetem, valamint a budapesti Finnagora (Finn kulturális, tudományos és gazdasági központ) szakemberei készítette tablókon pedig a magyar színház finnországi fogadtatásának történetét követhettük.

Színháztörténészként, a finn és az észt kultúra, irodalom, színház ismerőjeként és kutatójaként kaptam megbízást a magyar–észt–finn közös program vezetésére. Rendkívül érdekes, és nem kevésbé izgalmas, nehézségektől sem mentes kihívást jelentett a feladat, amelynek végrehajtása a Színháztörténeti Tár vezetője, Belitska-Scholtz Hedvig támogatása, a Tár és a Könyvtár munkatársainak segítsége, de legfőképpen kiváló munkatársam, Both Magdolna szakértelme és anyagismerete nélkül nem is valósulhatott volna meg.

A munka kezdetétől több különleges elvi és gyakorlati kérdés megoldása várt ránk a kiállítás tematikájának, tartalmának, beosztásának meghatározása, az anyag kiválasztása és szelektálása, valamint a kiállítási tablók, a katalógus és végül a termek berendezésének kivitelezése mellett.

Legelőbb is a színház, a színjáték, a színháztörténet és a színházi muzeológia sajátosságait szem előtt tartva azt a koncepciót kellett megfogalmaznunk, amelynek keretében a magyar–finn és a magyar–észt színházi kapcsolattörténeti folyamatot be szeretnénk, be lehet és érdemes mutatni. Az összegyűjtött tetemes mennyiségű adat és anyag feltárását követően a rendelkezésre álló dokumentumok és műtárgyak ismeretében azután össze kellett simítanunk az elvi-történeti koncepciót a kiállítás látogatóközpontú vizuális lehetőségeivel. Ezután már „csak" a szervezés, a szövegek és a dokumentumok megírása-összeállítása és a kivitelezés feladatai maradtak. Ezek megoldása sem volt mindig egyszerű, hiszen egy komplex művészeti ág színes és szerteágazó műfajsorának egy és egynegyed százados történetére vonatkozó különböző típusú dokumentumnak, képzőművészeti és tárgyi anyagnak sok-sok, hazai és külföldi, köz- és magángyűjteményből való összegyűjtése, a kooperáció határokon átívelő szervezése, majd a kiállítás formáinak és szakaszainak lehető legmagasabb színvonalú kivitelezése sok szaktudást és energiát követelt. A munka egyúttal azonban sok örömet, sok felfedezést, filológiai és muzeológiai élvezetet, a régi és új szakmai kapcsolatok, s az együttmunkálkodás energiáit is adta nekünk. S nem utolsósorban azt a reményt is, hogy sikerül megmutatnunk közönségünknek azokat a legfontosabb élményeket, értékeket és eredményeket, amelyeket a színház, a színháztörténet és a színházkutatás, egy színháztörténeti kiállítás nekünk magunknak nyújtott.

A „színháztörténeti kiállítás" kifejezés azonban önmagában is ellentmondásos, hiszen a színház a pillanat művészete, teljességében, minden összetevőjével nem őrizhető meg, nem reprodukálható, sőt, tudományelméleti megfogalmazás szerint még szorosan vett „története" sem értelmezhető. A színjáték sok-sok elemének dokumentálása, a tárgyi és a szöveges anyagok megőrzése és feldolgozása, azaz a színházi muzeológia különösen nehéz helyzetben van, hiszen sokszor esetleges a gyűjteményezés, és a fennmaradt dokumentumok száma és minősége nem minden esetben áll szinkronban a produkció művészi vagy színháztörténeti értékével. A színházi műalkotás, a színjáték felidézéséhez nem elegendőek pusztán a dokumentumok, szükség van a színjáték szubjektív alkotóelemeinek, s köztük talán elsődlegesen a közönség élményének

valami módon való felelevenítésére. Ugyanakkor könnyű is egy művészi élmény vagy egy szórakoztató kikapcsolódás örömét nyújtó színházi este megidézése, ha a közönség (a nézőtérről a kiállítóterembe lépő közönség) csatlakozik a kutatóhoz és a muzeológus-archivistához, s a nézői-alkotói aktivitását a múltidézésben magával hozza a kiállításra is. Reméljük, sok kíváncsi fantáziájú és élénk emlékezetű látogatónak tudtuk felvillantani a sokszínű magyar–finn–észt színházi kapcsolatok múltjának és jelenének értékeit és érdekességeit.

A „Színház északi fényben" című kiállítás koncepciója szerint a 125 esztendős színházi kapcsolattörténeti folyamat szakaszait és tematikáit három nagyobb részre tagolva mutattuk be. Az első korszakot, az ismerkedés időszakát kronologikus rendbe állítottuk az első finn (1880) és észt (1922) színházi vendégjátékoktól 1949-ig, amikor a kultúrpolitika átrendezte a színházi struktúrát, a közönséget, de még a kulturális külkapcsolatokat is Magyarországon. A kronologikus tárgyalás nyilvánvalóvá teszi azt a rendkívül lényeges tényt, hogy a három, finnugor nyelvet beszélő, államalkotó nemzet színházi kontaktusai mindvégig, az 1870-es évtizedre eső kezdetektől máig folyamatosak; a kulturális és a nagypolitika, a különböző társadalmi-gazdasági rendszerek, az eltérő hagyományok és az összetartó nyelvrokonság-tudat alig-alig befolyásolta a színházművészek kapcsolatait és a közönség recepcióját.

Kiállításunk középső része, s bizonyos szempontból középpontja is a *Kalevala* magyarországi színpadi pályafutását tárgyalta a tematikus egységen belül a kronológia és a műfajok, színjátéktípusok szerinti tagolással. A finn népi-nemzeti eposz – az irodalmi-olvasói befogadását, Vikár Béla szecessziós *Kalevala*-fordításának sikerét követően – 1940-ben került először színre hazánkban. Akkor mindjárt két változatban is dramatizálták epizódjait. Előbb árnyjáték-bábszínpadra, majd melodrámaként zenés színpadra került az eposzi történet. A legnagyobb hatású feldolgozás kétségkívül Kazimir Károly nevéhez és a Thália Színházhoz kötődik (1969), de volt nagy sikerű bábszínpadi bemutató (1976, 1984, 2001), balett-vendégjáték (1987), s újabb prózaszínpadi és zenés művek is közönség elé kerültek, s műsoron vannak ma is. Az 1960-as, 70-es évek fordulójához kötődik a magyar, a finn és az észt színház közös történetének legkiemelkedőbb korszaka, amikor a nemzeti kultúra klasszikus értékeit a rokon nyelvű és rokonlelkű másik nemzet színházművészei új, friss, merészen sikeres értelmezésben állították színre, s mutatták be az eredeti művek otthonában is. Így kerülnek egy sorba a Thália Színház *Kalevalája*nak 1970-ben kezdődött finnországi és észt közönség előtti vendégjátéka és a tartui Vanemuine Színház Madách-bemutatójának (*Az ember tragédiája*, 1971) magyarországi előadásai 1972-ben.

A színháztörténeti kiállítás harmadik szakasza a legváltozatosabb. Itt gazdag produkciósorozatot, sok-sok műfajt és a színházi gyakorlat különböző szintjeit mutattuk be az 1959 és 2005 között magyar (hazai és határon túli) színpadokon, magyar vagy vendég-együttesek, hivatásos és műkedvelő, vagy diáktársulatok által előadott prózaszínpadi, zenés, klasszikus és modern táncszínházi, báb- és gyerekszínházi produkciók, s újabb, újszerű együttműködési formákban és módokon létrehozott színjátékok felidézésével. A dokumentumok és műtárgyak is hasonló változatosságban segítettek az előadások felelevenítésében. Kiállításunkon az előadásokról készült, néha egészen különleges esztétikai és muzeális értékű fényképek; képzőművészeti és technikai érdekességű díszlet- és jelmeztervek; a kiállításon különleges kontextusban megjelenő bábok; a közönség tájékoztatására szolgált színlapok, műsorfüzetek; illetve szöveges források (például színházi szövegpéldányok); a zenei anyagot rögzítő kották, valamint az alkotók munkáját és személyiségét feltáró levelek is szerepeltek. Ezek együttese tette lehetővé a színházi munkafolyamat és a komplex színjáték felidézését.

A kiállításhoz négy nyelven (előbb észtül, majd finnül, végül magyar–angol kétnyelvű változatban) készült katalógus, mely újabb információkkal egészíti ki a termekben és a harminckét tablón látható anyagot. A katalógus egy összefoglaló filológiai esszén kívül tartalmaz táblázatokat, amelyek segítségével látogatóink-olvasóink megismerkedhetnek az észt és a finn színjátékok magyarországi recepciójának adataival (az élő színházi produkciók mintegy kétszáz tételre kiterjedő sorozatával, és az általában kevés figyelemre méltatott rádiós, televíziós és játékfilmes drámafeldolgozások felsorolásával), valamint megtalálhatják a kiállítás műtárgy- és dokumentumanyagának leírását. A katalógus lehetőséget adott arra, hogy illusztrációkat is közöljünk, valamint sort kerítsünk a drámaszövegek publikált fordításainak összegyűjtésére is.

A „Színház északi fényben" – „Teater põhjavalguses" – „Sukulaiset parrasvaloissa" [Rokonok rivaldafényben] című színháztörténeti kiállítás eddigi bemutatkozásai alkalmával mind Észtországban, mind Finnországban érdeklődést keltett, s a szakmai (a könyvtári-színházi-múzeumi) és a színházba járó kiállítás-látogató közönség előtt sikert aratott. A nagy kiállítás bezárását követően útnak indítjuk a magyar nyelvű tablósorozatot 2006. február végétől azokban a magyar városokban, amelyek tagjai a magyar–észt és a magyar–finn testvérvárosok szövetségének, illetve ahol a tablókon megjelenő produkciókat létrehozó színházak működnek.

Így a nézők, akik annak idején magukat a produkciókat is élvezhették, felidézhetik majd egykori színházi élményeiket. A színészek, színházi alkotók pedig, reméljük, eljönnek a maguk oly illékony munkájának megörökített pillanatait, emlékeit megnézni, találkozni egykori önmagukkal.

Több éves színháztörténeti kiállítási projektünk és a hozzá csatlakozó színházi kapcsolattörténeti és színházi muzeológiai szeminárium, amely igen sok partnert és támogatót mozgatott meg a cél, az értékőrzés és az értékteremtés érdekében, igazán sikeresnek akkor mondható majd, ha a magyar–észt–finn színházi kapcsolattörténet, s annak kutatása is magas színvonalon folytatódik tovább .

Sirató Ildikó *ildiko_sirato@hotmail.com*

Jorma Uotinen és Ladányi Andrea *A sötétség púdere (Pimeyden puuteria)* című előadásban.
Koreográfus: Jorma Uotinen, 1990

ELSŐ FEJEZET.

Mi az Izlés?

§. 1. *Az Izlésnek magyarázattya.*

Az Ízlés *szépet*, és *rútat* érezhető, 's mind a' kettőnek határit, és gráditsait igaz érzékenységink által különböztető tehetség. Ha valami szép'e, vagy nem, mért, és melly ékes, vagy éktelen? az Ízlés maga erejével megítéli (*) Elsők valának a' Spanyolok, kik embernek e' tehetségét

A fon-

(*) Ezt az Ízlést tanétya az Aesthetika, mellyet eleinte mindgyárt szükséges megmagyarázni. Az Aesthetika (Eszthetika) tehát a' *jó ízlésnek* a' *szépség'* filosofiájából fejtegetett tudománnya, melly az Ékes-szóllás, Vers-szerzés, Musika, Kép-írás-'s faragás, Épétés, Kertészség, 's több' e' féle szép mesterségeknek közönséges regulákat szab.

Szép János: Aesthetika avagy a' jó ízlésnek a' szépség filosofiájából fejtegetett tudománnya. 1–2. Buda, 1794, Landerer Katalin. [18], 332, [2] p.

A MAGYARORSZÁGI HÍRLAPOK ÉS FOLYÓIRATOK BIBLIOGRÁFIÁJA 1921–1944

A KÖNYVTÁRI-BIBLIOGRÁFIAI SZAKMA több mint fél évszázada időszakonként újabb és újabb felbuzdulással, kritikusan és önkritikusan felveti a sajtó könyvészetének fájó hiányait, majd különböző koncepciók keretében, ismét újból és újból kidolgozza a megvalósítás stratégiáját, módszerét. A felvetés időszakossága többnyire összefügg az országos tudományos kutatási-fejlesztési tervek éppen aktuális prioritásaival, valamint – a kétségtelenül elsődlegesen felelős nemzeti könyvtár – kiemelt feladatainak rangsorolásával. De többnyire a teljes bibliográfiai rendszer kiépítése megmarad a koncepciók szintjén. Ezért érthető, hogy a már szinte közhelynek számító, szakirodalomban és előadások keretében évtizedek óta visszatérő – de sajnos, mai napig is érvényes – megállapítással a retrospektív magyar nemzeti sajtóbibliográfiát könyvészeti irodalmunk régi adósságaként, a magyar nemzeti bibliográfiai rendszer „fehér foltjaként" tartjuk számon. Az adósság ténye nem vitatható, különösen akkor, ha a könyvek bibliográfiai számbavételének (nagyobb részt hagyományos hordozón, de folyamatosan elektronikus adatbázisban is) lassan teljessé váló sorával vetjük egybe. Kétségtelen, hogy a tipológiai kategóriák közül a könyvek adatainak regisztrálása, ebből viszonylag teljes bibliográfiai rendszer kialakítása és az újonnan előbukkanó egységekkel való kiegészítése, ha nem is egyszerű, de lényegesen könnyebben megvalósítható feladatot jelent, mint a „minden váratlan figurára képes" periodikum-sorok adatváltozásainak, összefüggéseinek feltérképezése.

A nemzeti irodalom körébe tartozó időszaki kiadványok adatfeltárásának fontosságát elsődlegesen a magyar sajtótörténet kutatási bázisaként, valamint az egyes címek létére, megjelenésére vonatkozó alapinformációként szokás emlegetni. Holott ez a – valljuk be – szakmai leszűkítés nem veszi figyelembe (és ez a tervezett módszerekben is olykor megnyilvánul), hogy a nemzeti sajtóbibliográfiai regisztrálás időpontokhoz kötődő, részletező adatai az egyes szerzői közreműködők életművének, tevékenységének megismeréséhez éppúgy nélkülözhetetlen forrást jelentenek, miként a közreadó testületek nevének, az alcímekben jelzett, alkalmanként idővel változó célkitűzéseinek, eszmei irányultságának feltüntetése. Ily módon, a hiányolt bibliográfia a sajtótörténeti forrásértéken (és még inkább a pusztán a lelőhelyre korlátozódó tájékoztatáson) túlmenően mind a történettudomány, mind az irodalomtörténet valamennyi ágában a szakterületi szintézisek számára primer forrásanyag.

Nem menti, csak enyhíti a hiány tényét az a körülmény, hogy a témában a magyar bibliográfiai szakirodalom számos, már publikált forrással rendelkezik, amelyek egy-egy korszak, egy-egy földrajzi, illetve közigazgatási terület, valamint egyes szakterületek időszaki kiadványairól tájékoztatnak. Az egységes regisztráláshoz valamennyi publikált előzmény címanyaga felhasználható lehet, azonban többségében csupán alap- vagy kiegészítő anyagként, mivel a közölt adatok körének meghatározása, részletezettsége, sőt még a tipológiai körülhatárolás szempontjai is annyira eltérőek, hogy egyszerű átvételük sem egy korszerű sajtóbibliográfia, sem a hiteles számbavétel követelményeinek nem felelnének meg.

Az Országos Széchényi Könyvtár már Fitz József főigazgatósága idején a nemzeti könyvtári alapfunkció körébe sorolta mind a kurrens, mind a retrospektív nemzeti bibliográfiai számbavétel kötelezettségét, és ennek keretében az 1940-es évek elején „Magyarország időszaki sajtójának könyvészete" címmel, részleteiben előre megtervezett sorozatot indított, amelyből azonban a megjelent három kötet folytatását a háborús események megakadályozták. E kezdeményezés korszerűsített változatának tervét dolgozta ki az 1950-es években Dezsényi Béla („Ephemerides"), koncepcióját mintegy tíz évvel később az MTA Sajtótörténeti Munkabizottsága is megvitatta, és a felvázolt megoldási módozatok között választva hagyta jóvá. (Busa Margit e koncepció egyik javasolt változata szerint állította össze az első két kötet tárgyidőszakát felölelő, azóta megjelent munkáját.) A folytatás azonban ismét megtorpant, a nemzeti könyvtár szolgálati katalógusának tervezett alapul vétele, korszakonként eltérően részletezett adatelemei puszta másolással legfeljebb a nemzeti sajtóbibliográfia címanyagául szolgálhatnak, de kellő tudományos értékű végeredményét nem képesek nyújtani.

Az ismételt nekifutásra az 1970-es évek közepén került sor. Az elképzelés ekkor kettős célt tűzött ki: egyrészt a nemzeti könyvtár részletező (úgynevezett szolgálati) periodikum-katalógusának egységes, a korszerű adatközlés követelményeinek megfelelő átdolgozását, másrészt – még hagyományos formában, de szimuláltan integrált munkafolyamat

keretében – az előbbivel párhuzamosan az autopszia alapján megállapított adatokból korszakokra tagolt és más forrásokból is kiegészített retrospektív nemzeti sajtóbibliográfia összeállítását. A bibliográfia tervezetével 1979-ben ismét jóváhagyóan foglalkozott az MTA Sajtótörténeti Bizottsága, és a „Történelmi és kulturális emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása" című akadémiai kutatási főirány keretébe iktatta. Az elkészült szabályzatok alapján a munka két irányból párhuzamosan közelítette a célt: az OSZK állományának rekatalogizálása az 1976-os tárgyévtől időben visszafelé haladva, első korszakként az 1945–1975-ös időszakra vonatkozott, tervezve, hogy ennek befejezése után a katalógus adataiból, a példányok újabb kézbevétele nélkül összeállítható a bibliográfia is. (Az 1975-ös záróév indoka az 1976-tal induló kurrens sajtóbibliográfia dátuma volt.) Ezzel egy időben indult meg az 1921–1944-es évkör időszaki kiadványait regisztráló bibliográfia munkája, ugyancsak azzal az elgondolással, hogy a munka eredménye egyben – akár összes adatelemével, akár egyszerűsített formában – katalógusként is szolgálhat. A bibliográfia első évkörének megválasztását az indokolta, hogy e korszak sajtója még részleteiben és kéziratos formában sincs hitelesen regisztrálva (az 1962-ben készült gépiratos időrendi OSZK-katalógus nem tekinthető annak!), ugyanakkor már befejezés előtt állt ugyanezen korszak könyvanyagának bibliográfiai számbavétele (Magyar Könyvészet 1921–1944), így a két összeállítás egymást kiegészítve nyújthatja a két világháború közötti Magyarország két legfontosabb kiadványtípusának teljes áttekintését.

De az 1980-as évek második felétől e vállalkozást is utolérte a nagykönyvtárak életére gyakorta lesújtó nemezis. Az újonnan jelentkező feladatok prioritása – miként már annyiszor – a rekatalogizálás, újrafeldolgozás tennivalóit háttérbe szorította; a korszerűbbnek tűnő szemlélet a sajtó részletező bibliográfiai adatainak fontossága helyére a lelőhelyre korlátozódó gyors tájékoztatást helyezte előtérbe – és még sorolhatnánk tovább mindazon jószándékú, de olykor káros eredményű változtatást, amelynek végső következményeként több évtized elteltével is még lesütött szemmel kell szembenéznünk sajtóbibliográfiai adósságunkkal.

2004-ben az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának Sajtótörténeti Munkabizottsága ismét ráirányította a figyelmet a periodikumok számbavételének alapkutatásként tekinthető jelentőségére. A nemzeti könyvtár is (újra) rádöbbent részint a sajtó dokumentumainak fontosságára, részint az ezzel kapcsolatos, időnként háttérbe szorított kötelezettségére. Így a 2005-re szóló cselekvési tervében a minden dokumentumtípusra és minden korszakra kiterjedő bibliográfiai adatbázis koncepciója szerepel, beleértve természetesen az időszaki kiadványok régóta hiányolt retrospektív nemzeti bibliográfiai számbavételét is.

Ebbe a koncepcióba illeszkedik a jelenleg befejezés előtt álló, fentebb jelzett összeállítás is „A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944" címmel. Beletartozik, de az OSZK új tervezetétől némileg eltérő műfaji, tipológiai szemlélettel és leírási módszerrel élve.

Műfaját tekintve döntést igényelt, hogy nemzeti bibliográfia vagy/és katalógus, lelőhelyjegyzék készítendő-e? Elvileg, mint köztudott és mint már említettük, az integrált feldolgozás többlete éppen abban rejlene, hogy egy-egy cím valamennyi adatelemének időhöz kötött változását rögzítve a produktum – igény szerint – egyaránt lehet a raktári jelzetre vagy a könyvtári lelőhelyre utaló rövid összegzés és a tudományos feltárás szintjét megütő, a periodikum egész életútját tükröző nemzeti bibliográfiai számbavétel is. A kettő vegyítése azonban mindkét megközelítésben hiányos eredményt hozna. Miként a Nemzeti Periodika Adatbázis külföldi folyóiratokra vonatkozó lelőhely-információja, az azonosításhoz legszükségesebb adataival, fontos és nélkülözhetetlen szerepet tölt be a hozzáférés, a dokumentum-ellátás szempontjából, és ugyanezt a folyamatosan feltöltendő területi hungarikum-címek tekintetében is nyújtja, de az utóbbiaknál alkalmazott „hibrid" megoldás semmiképpen sem lehet elegendő a magyar nemzeti sajtóbibliográfia számára. Ezért az összeállítás elsődlegesen a bibliográfiai funkciót tartotta szem előtt, beérve a feldolgozott címek valamennyi részegységére bontott, de egyetlen (elsősorban az OSZK-ban, ennek hiánya esetén más gyűjteményben őrzött), *autopszia* alapján leírt példányának lelőhelyére vonatkozó tájékoztatással. Természetesen a forrás megjelölésével szerepelnek a kizárólag könyvészetekből vagy egyéb hivatkozásokból ismert címek, illetve számok is.

A bibliográfia gyűjtőköre a területi hungarikum definíciójára alapozott. Tipológiai szempontból a gyűjtőkör a periodikum fogalmának az 1970-es éveket megelőző, tehát a tárgyidőszakra még jellemző meghatározását követi, vagyis a napi- és hetilapokra, rendszeres vagy rendszertelen periodicitású folyóiratokra és a periodikusan megjelenő alkalmi lapokra terjed ki. Mellőzi a mai értelmezéssel periodikumnak minősülő úgynevezett „nem folyóirat jellegű időszaki kiadványokat" (évkönyvek, kalendáriumok stb.) és a sorozatokat. Ennek indoka egyrészt az, hogy nem lenne helyes egy adott, elmúlt korszak saját tipológiai szemléletét utólag meghamisítani, másrészt fölöslegesen ismételné a könyveket regisztráló és azok adatközlési szabályait alkalmazó, már elkészült bibliográfiák (pl. a Magyar

Könyvészet 1921–1944, vagy a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1976 előtti kumulációi stb.) leírásait. Hasonlóan a jelenlegitől eltérő gyűjtési szempontot érvényesít a sajtótermékek értékelő „küszöbének" meghatározásánál. Anakronisztikus szemlélet lenne az ISSN napjaink produktumaihoz igazodó kategóriáit mechanikusan ráerőltetni a 20. század első felének kiadványaira (pl. színházi programfüzetek, egyes cégek folyamatosan megjelenő áruismertetői, beszámoló jelentései, sokszorosított iskolai újságok stb.). E típusok a maguk korában primer forrásértéket jelentő periodikumoknak tekinthetők, nemcsak tartalmukban, de pusztán a létezésükről, megjelenésük tényéről tájékoztató adataikkal is.

A feldolgozás módszerében – mind adatelemeit, mind azok közlési módját tekintve – kompromisszumot kívánt teremteni az érvényben lévő nemzetközi szabvány és a retrospektív bibliográfiai számbavétel követelményei között. Ebből a szempontból ugyanis komoly gondot jelentett, hogy – véleményünk szerint – a bibliográfiai leírás nemzetközi, és az abból honosított magyar szabványai közül sajnos a periodikumokra vonatkozó szabályok alkalmasak a legkevésbé a kiadványtípus sajátosságainak valóban *bibliográfiai* (és nemcsak katalógus célú) feldolgozására. Ugyanez vonatkozik a jelenleg alkalmazott MARC formátumra is. Ezért az adatcsoportok köre bővült, valamennyi változó adat dátumhoz kötődik, a megjegyzésekben közölteken kívül minden adat index alapján visszakereshető – viszont az adatok sorrendje, közlési formája és a központozás jelölése a szabványtól eltérő.

Példaként:

BAJA-BÁCSKA
Baja
1932. (febr. 28.) 32. évf. 48. sz. - 1938. (dec. 29.) 6. évf. 166. sz.
Újraindult: 1933. (jan. 1.) 1. évf. 1. sz.
Megj.: naponta; 1938. (jan. 1.) 5[6!] évf. 297[1!] sz.: [rendszertelen]
Fel. szerk.: Knézy Lehel
Szerk.: 1934. (ápr. 18.) 2. évf. 86. sz.: Jegess József; 1935. (febr. 16.) 3. évf. 39. sz.: - ; 1936. (nov. 2.) 4. évf. 253. sz.: Bíró László; 1938. (márc. 30.) 6. évf. 70. sz.: -
K.: Bajai Ernő; 1933. (jan. 1.) 1. évf. 1. sz.: Knézy Lehel
Ny.: Bakanek és Goldberger ny., Baja
41 cm
Előbbi cím: FÜGGETLEN MAGYARSÁG. 1932. (febr. 27.) 32. évf. 47. sz.
Közben: FÜGGETLEN MAGYARSÁG. 1933. (jan. 1.) 33. évf. 1. sz. [Kiválás]
[A Független Magyarság tulajdonjoga körüli jogvita miatt a Baja-Bácskát 1932. dec. 31-én betiltották, majd 1933. jan. 1-től ua. címen engedélyezték.]
1932. 32. évf. 48–305[296!] sz. [A 295. sz. után tévesen a 300. sz. jelent meg.]
1933. 1. évf. 1–296. sz.
1934. 2. évf. 1–293. sz.
1935. 3. évf. 1–297. sz.
1936. 4. évf. 1–300. sz. H.: 13, 183, 194. sz.
1937. 5. évf. 20–296. sz. H.: 1–19, 106, 273, 292. sz.
1938. 5[6!] évf. 297[1!]–166. sz. [5. évf. 297. sz. = 6. évf. 1. sz.]

CSONGRÁDVÁRMEGYE
Független politikai napilap; 1927. (márc. 20.) 2. évf. 3. sz.: Független politikai lap
Szentes; 1927. (márc. 20.) 2. évf. 3. sz.: **Kistelek**; 1928. (márc. 11.) 3. évf. 17. sz.[?]: **Szentes**; 1929. (jún. 6.) 4. évf. 45. sz.: **Szentes, Csongrád**
1926. (okt. 10.) 1. évf. 1. sz. - 1931. (szept. 20.) 6. évf. 77. sz.
Megj.: hetenként hatszor; 1927. (márc. 20.) 2. évf. 3. sz.: hetenként kétszer
Fel.szerk.: Dörey Ferenc; 1929. (máj. 30.) 4. évf. 43. sz.: Bleier Pál
K.: Dörey Ferenc; 1929. (máj. 30.) 4. évf. 43. sz.: Bleier Pál
Ny.: Szentesi Újságüzem ny., [Szentes]; 1927. (febr. 22.) 2. évf. 2. sz.: Aczél Béla és Társa ny., Kistelek; 1928. (márc. 11.) 3. évf. 17. sz.: Kultúra ny., Szentes; 1929. (máj. 5.) 4.évf. 36. sz.: Szentesi Újságüzem ny., Szentes; 1931. (szept. 20.) 6. évf. 77. sz.: Alföldi Újság Lapkiadó Váll. ny., Szentes
42 cm
1926. 1. évf. 1–63. sz.
1927. 2. évf. 1–77. sz.
1928. 3. évf. 1–100. sz. H.: 2, 4, 10, 16. sz.
1929. 4. évf. 1–105. sz. Lelőhely: Somogyi Kvt., Szeged = 92. sz.
1930. 5. évf. 1-104. sz. Lelőhely: Somogyi Kvt., Szeged = 8, 13, 27–104. sz.
1931. 6. évf. 1–77. sz. Lelőhely: Somogyi Kvt., Szeged = 1–76. sz.

A GAZDA
A Sopronmegyei Mezőgazdák Szövetkezetének, a Sopronmegyei Gazdasági Egyesületnek, a Sopronmegyei Tejszövetkezetek Szövetségének, a Sopronmegyei Gazdatisztek és Erdőtisztek Körének stb. hivatalos lapja
Sopron
1924. (jan. 20.) 16. évf. 3. sz.[?] - 1927. (dec. 24.) 19. évf. 12. sz.
Megj.: hetenként; 1926. (okt. 16.) 18. évf. 12/14. sz.[?]: [havonként]
Fel. szerk.: Rábel László
K.: Sopronmegyei Mezőgazdák Szövetkezete, Sopronmegyei Gazdasági Egyesület, Sopronmegyei Tejszövetkezetek Szövetsége, Sopronmegyei Gazdatisztek és Erdőtisztek Köre
Ny.: Soproni Sajtóváll. ny., Sopron; 1926. (okt. 16.) 18. évf. 12/14. sz.[?]: Székely és Társa ny., Sopron
31 cm
[Hivatkozás: Soproni Hírlap. 1923. (jún. 17.), Győrm. sajtóbibl. 273. tétel]
Az indulás éve: 1908. Szünetelt: 1919 (ápr.) – 1922[?].
[A hiv. források szerint 1923. jún. 17-től néhány hónapi szünet után már megjelent. 1933-tól a Soproni Hírlap mellékleteként, később rovataként Sopronmegyei Gazda címmel jelent meg.]
1924. 16. évf. 3–52. sz. H.: 5, 7, 10. sz. Lelőhely: Soproni Levéltár
[1925]. [17. évf.] H.: 1925.
1926. 18. évf. 12/14. sz. H.: 1–11. sz.[?].
1927. 19. évf. 1–12. sz.

A TEXTAR-programban elérhető adatbázisból készült a szövegszerkesztett formátum. Befejezéséhez még néhány, korábban nem hozzáférhető cím (zárolt anyag, ládázott kőnyomatos tudósítók) vár feldolgozásra. Ezekkel együtt a bibliográfia a tárgyidőszakból mintegy 7700 periodikum kb. 75 000 évfolyamának leírását tartalmazza. Végeredményében – ha nem is éri még el az OSZK telematikai programjában kitűzött optimális célt – de szerényebb módon talán hozzájárul régóta hiányolt forrásként a magyar sajtótörténeti és művelődéstörténeti kutatáshoz.

Ferenczy Endréné
lidia.ferenczy@freemail.hu

BÉVEZETÉS.

§. 1.

Az Ember nyilván testből áll, és lélekből. Az ő természetét teszik a' testi és lelki tulajdonságok öszveséggel. Az a' tudomány, melly velünk az embernek természetét megesmérteti, a' görög nyelvből Anthropologiának, azaz: Emberesmértetésnek neveztetik. Mivel az emberi természet — ennek tárgya — két fő részekből áll, testből és lélekből, kitecczik, hogy lehetetlen másképp' az Embert elégségesen megesmérni, egyébha mint testi, mint lelki ereji és tulajdonsági különkülön szoros vizsgálás alá vetetnek. És így az Anthropologia is két fő részekre oszlik: az első magában foglalván a' testi erőknek és tulajdonságoknak visgálásit, Somatologia, vagy emberi test' tudománnya, a' második a' léleknek erejit és tulajdonságit adván elő, Psychologia, vagy Lélektudománnya nevet visel.

§. 2.

Fejér György: Anthropologia vagy is az ember' esmértetése.
Buda, 1807, A Királyi M. Universitás' betűivel. [14], 494 p.

A KORSZERŰ KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁS MEGTEREMTÉSÉÉRT

A mai, technikailag is egyre képzettebb felhasználók igényeit a könyvtáraknak is figyelembe kell venniük. A könyvtárak a tudáselosztás és az információterjesztés fő bázisaivá váltak. Olyan megoldásokat kell tehát kínálniuk, amelyekkel az egyre növekvő információk mennyiségét kezelni és a mai digitális világban a szolgáltatásaikat bővíteni, saját munkafolyamataik hatékonyságát pedig fokozni tudják.

Az Országos Széchényi Könyvtár több éves, átfogó informatikai fejlesztési programjában, stratégiai terveiben kiemelten szerepel az olvasószolgálati tevékenység korszerűsítése, az informatikai lehetőségek bővítése. Minden évben apró lépésekkel haladunk céljaink megvalósítása felé. *Online-katalógus*unk rekordjai retrospektív módon is folyamatosan gyarapodnak, a *Libinfo* online referensz-szolgáltatás pedig már több esztendeje sikeresen elégíti ki a felhasználók egyre növekvő igényeit.

2004 a korszerű szolgáltatások megteremtésének sorában mérföldkőnek bizonyult. Az Informatikai és Hírközlési tárca támogatásával üzembe helyeztük az Olvasói Professzionális Munkaállomások, röviden: *OPM* rendszerét, amely informatikai szempontból is különlegesnek, egyedinek mondható. Bár csupán 100 darab munkagép (terminál) áll az olvasók rendelkezésére, az egyéni hozzáférési jogosultság, az egyéni, mintegy 150 MB-os tárhely és az egyénileg, szabadon kialakítható felület virtuálisan az összes beiratkozó számára saját számítógép-felhasználást biztosít. A klienseket egy 200 Gigabyte-os fájlszerver és egy 6,8 Terrabyte-os tároló szerver szolgálja ki, ami egyben az OSZK épülő digitális könyvtárának tárhelyét is biztosítja. Kiegészítő elemként szkennerek, nyomtatók, digitális fényképezőgép, CD- és DVD-írók csatlakoznak a rendszerhez. A könyvtár látogatói az OPM gépeken keresztül olvashatják az állományunkban található off- és online elektronikus dokumentumokat, emellett azonnal megírhatják tanulmányaikat, elkészíthetik dolgozataikat, jegyzetelhetnek olvasmányaikból, hisz szövegszerkesztő-, táblázat és adatbáziskezelő programok is rendelkezésükre állnak. Kép- és weblapszerkesztésre szintén lehetőség nyílik. Az Internet használata teljes körűen biztosított, korlátozások nélkül. Az olvasók által elkészített dokumentumok, kiválasztott képek, digitalizált szövegrészletek – a szerzői jogi előírások figyelembe vételével – adathordozókra (floppy, CD, DVD) átmásolhatók, kinyomtathatók, illetve távoli hozzáféréssel (FTP) is elérhetők. A rendszer különlegessége abban nyilvánul meg, hogy az olvasó egy munkahelyen mindazt a szolgáltatást megkapja (katalógusok, adatbázisok, Internet-források, elektronikus dokumentumok stb.), amelyet más könyvtárakban esetleg csak több munkaállomás használatával érhet el.

Az OPM rendszer hamar közkedveltté és népszerűvé vált, a terminálok kihasználtsága 100%-os. Így már gondot jelent – különösen a délutáni órákban, a felvételi és vizsgaidőszakokban – a túlterheltség; az olvasók csak hosszabb várakozás után juthatnak szabad géphez. Természetesen napirenden van a rendszer további bővítése, a zsúfoltság enyhítésére azonban jó megoldásnak bizonyult a vezeték nélküli hálózati rendszer (WiFi = Wireless-Fidelity) 2005-ös kiépítése. A Wi-Fi-t nyilvános helyeken már világszerte használják, könyvtári hasznosítása azonban csak mostanság indult meg. A vezeték nélküli hozzáférési pontok (hot spot) kialakítása már csak azért is vonzó volt számunkra, mert így elkerülhetők voltak a kábelezéssel járó építési munkálatok. Olvasóink mintegy 5-10 %-a használ rendszeresen könyvtárunkban saját laptop-ot, ez a szám napról napra növekedik. A Wi-Fi rendszer kiépítésével, egyszerű hálózati kártya használatával az intézmény összes olvasó- és közösségi terében egyszerűen, gyorsan, autentikálás (belépőjegy száma és jelszó megadása után) csatlakozhatnak látogatóink az OPM rendszerhez és a világhálóhoz, elektronikus szolgáltatásaink körének nagy részét közvetlen kapcsolat útján igénybe vehetik.

További korszerűsítési terveinkben szerepel a dokumentumok helyének, mozgásának, státuszának nyomon követését, biztonságát szolgáló rádiófrekvenciás alapokon működő azonosítási rendszer (*RFID)* kiépítése is, lehetővé téve olvasóink számára az elektronikus úton történő dokumentumigénylést, valamint azt, hogy a mikrochippel ellátott olvasói kártyák segítségével az eddig különálló helyeken biztosított különböző szolgáltatásokat egyszerűbben és egységes rendszer keretében vehessék igénybe.

A digitális jövő kihívás számunkra. Gyors reagálásokkal, az igények pontos feltérképezésével, iniciatív hozzáállással, a korszerű megoldásokat folyamatosan kutatva elősegíthetjük és megvalósíthatjuk, hogy az Országos Széchényi Könyvtár nemzeti alapfeladatainak megfelelően a jövő információszolgáltató bázisainak centruma, egyik alappillére legyen. A dokumentumokra épülő könyvtár eszméje mellett a szolgáltatásra orientált könyvtári tevékenység sikerét éppen az ilyen és ehhez hasonló korszerű informatikai fejlesztések alapozhatják meg, amelyekkel az Országos Széchényi Könyvtár immáron – jogosan – büszkélkedhet.

Tóth Ferenc Tibor *ftoth@oszk.hu*

HUNNUSOK HISTÓRIÁJA.

§. 1. A' Hunnusok, A'siából, *Balamber* (v. Balember) vezérsége alatt, Krisztus Urunk születése utánn a' IV. Századbann, nevezetesenn 374-dik esztendőbenn, jöttek által a' Tanais vizénn Europába. E' víznek Napnyúgoti partjánn lakó Nemzetekenn könnyenn győzedelmeskedtek: de mikor, errébb jővénn, az Alánusokra akadtak, ezekkel sok tsatázások utánn is alig bóldogúlhattak; hanem utóljára tsak ugyan győzedelmeskedvénn rajtok, sokakat közzűlök magokhoz vettek, és úgy mentek a' *Gothusokra.*

§. 2. A' *Gothus* Nemzet igen nagy földet fogott el; t. i. a' Boristhenes vagy Dnieper folyóvíztől fogva, kiterjedtt, Dél felé ugyan a' Dunáig, Napnyúgot felé pedig, a' Tiszáig; és így mind az a' föld, a' melyenn most Havasalföldje, Moldva, Erdély, és Magyar Országnak Erdély felől való része fekszik a' Tiszáig, a' *Gothusoké* vólt: ezennkívűl a' Fekete Tenger mellett is, az Eszakra fekvő Tartományoknak egy része.

A 2 Meg-

Budai Ézsaiás: Magyar ország históriája a' mohátsi veszedelemig.
Debrecen, 1811, Csáthy György. 329 p.

EMLÉKBESZÉD AZ OSZK BUDAI VÁRBA KÖLTÖZÉSÉNEK 20. ÉVFORDULÓJÁN

Húsz esztendővel ezelőtti esemény – ma már történelem. Még inkább annak számítanak az azt megelőző 25 év tervei, munkálatai, amelyeket az 1985. április 2-án tartott, a mai napon ünnepelt esemény koronázott meg. Részben könyvtártörténet, de egyúttal a mindennapok apró mozzanataiból összefonódó, egyéni életpályák, életpályáink története is. Olyan történet, amely az 1985-öt követő éveknek, sőt a jelen és a jövő nemzeti könyvtára szerepének és jelentőségének is megalapozója lett.

A mai emlékülés mellett joggal megkívánható ezeknek az éveknek történeti kutatásokra épülő, tudományos feldolgozása is. Mindazok számára, akik e hosszú korszak egészében, vagy egyes időszakában részt vettek, talán beszédesebb volt azoknak a közösen átélt eseményeknek, sikereknek és buktatóknak a felvillantása, amelyekre a könyvtár alapításának 200. évfordulója alkalmából, a 2002-ben rendezett találkozón megpróbáltam emlékezni. Most – bár egy-két gondolatot az akkor elmondottakból mégis ismételnem kell – elsősorban azokhoz szólnék, akik már itt, a budavári palotában ismerték meg a Széchényi Könyvtárat, akik itt váltak a magyar kultúra írott emlékeit megőrző nemzeti gyűjtemény gondozójává, gyarapítójává és közvetítőjévé.

1984. december 22-én este 9 órakor – a Magyar Rádió és Televízió riportereinek és kameráinak jelenlétében – búcsúztunk el a Nemzeti Múzeum épületében az 1847-ben elkészült és 1867-ben megnyílt olvasóterem utolsó olvasójától. Elérkezett az a pillanat, amelyre akkor immár több mint háromnegyed évszázada, a 20. század kezdetétől elődeink, majd utóbb mi magunk is vártunk: a könyvtár új, önálló, jelentőségéhez és gyűjteményének nagyságához mérten méltó elhelyezésben folytathatja munkáját. A kezdetben főleg raktári, majd utóbb olvasói férőhelyhiánnyal küszködő intézmény gondjainak megoldására a század elejétől már számtalan terv, kezdeményezés született – ezek közül csak néhányat, nem is pontos kronológiai rendben kiemelve: – a Múzeum körüli, a ma is meglévő Festetich- és Esterházy-palota, valamint a hajdani Sándor utcai képviselőház, a mai Olasz Kultúrintézet épületeinek és a Nemzeti Múzeumnak összekapcsolása fedett függőhidakkal, vagy a Múzeum két belső udvarának beépítése, majd már a 2. világháború utáni időszakban: az egykori tőzsdepalota, a mai Televízió-székház, esetleg a Vámház, azaz a Közgazdaságtudományi Egyetem épületének átalakítása, és sorolhatnánk tovább az elvetett elképzeléseket. Végül az 1959-ben megszületett döntés az akkor még romokban álló, kiégett budavári palota krisztinavárosi szárnyát jelölte ki a nemzeti könyvtár otthonaként. Az 1960-ban megkezdett tervezési-építési munkák 25 év elteltével fejeződtek be, ekkor kerülhetett sor 1985-ben az ünnepi aktusra, amelyre ma emlékezünk.

A mai ünnep ennek az *egynapos* momentumnak állít emléket. Ám valójában ennek a 25 évnek a könyvtártörténetére végig rányomta bélyegét a tervezés, a felkészülés munkája. Sajnos nagyon sokan, akik mindennek megálmodói és résztvevői voltak, ma már nincsenek közöttünk. Sőt, sokan még azok közül sem, akik a költözés és az új épület megkívánta működési rend alakításán rajta hagyták, sokszor anonim módon, de mégis maradandóan a maguk keze nyomát. A mai napon, a ma könyvtárosainak megtisztelő kötelessége hálával és megbecsüléssel emlékezni mindnyájukra.

Hosszú lenne részletesen felsorolni mindazt a munkát, amely ezt az időszakot meghatározóan betöltötte. Emlékeztetőül, ismét csak kiemelve utalnék néhányra:

- a részletező, tudományos tervtanulmányokra, amelyek az egyes feladatok (olvasószolgálat, kézikönyvtárak, bibliográfiai munka, raktározás és állományvédelem stb.) prognosztizálható megoldását körvonalazták;
- az épület funkcionális kialakításának elgondolására;
- a 70 ezer kötetes, szabadpolcon elhelyezett kézikönyvtár címanyagának összeállítására, példányainak beszerzésére, felállítási rendjének kidolgozására és megvalósítására;
- a könyvszállító berendezés (ún. telelift) kiválasztására, útvonalának megtervezésére;

és még hosszan sorolhatnánk tovább. A tervek, elgondolások, sőt olykor még a már elvégzett munkák is a múló évekkel részben az anyagi lehetőségek, részben a technikai fejlődés, valamint a könyvtár funkcióinak változása következtében gyakran hiábavalóak voltak, módosultak.

Az olvasótermek kezdetben tervezett rendszere a magyar irodalom- és történettudományi szakkönyvtári feladatok vállalása jegyében átalakult; az egyes szervezeti egységek elhelyezésének terve a szervezet többszöri átalakítása, az újabb feladatok vállalásával járó létszámbővülés miatt korrekcióra és kompromisszumokra kényszerült; a kézikönyv-

tárak anyagának gyűjtése és rendezése az épület befejezésének bizonytalansága és anyagi nehézségek miatt többször félbeszakadt, majd újra kezdődött; a kezdetben még gyermekcipőben járó gépesítési elgondolások (pl. az eredetileg a II. szint hatalmas termébe képzelt, akkor korszerű megagép terve) az elektronikus fejlődéssel lépést tartva folyamatosan változtak. A két toronyraktárat összekötő, a Várhegy gyomrában lévő raktárak helykihasználó berendezése a tervbe vett tömör raktár helyett a pénzügyi lehetőségek hiányában hagyományos raktárként valósult meg stb. Mindazok, akik részesei lehettek ennek az időszaknak, szinte naponként döntésekre, újragondolásokra, nemegyszer – változatlan hivatástudattal – újrakezdésre is kényszerültek.

Majd az 1980-as évek elejétől, a megvalósulás várható közelségbe kerülésétől kezdődően sürgetően tornyosultak az immár realitásokra alapozódó tennivalók. A fejlesztésükben félbeszakított kézikönyvtárakból még a romos épület zárt raktárterében kellett – nagyonis mostoha munkakörülmények közepette – kialakítani a végső csoportosítás szakrendjét, hiányainak kiegészítését, címkézését, megszerkeszteni eligazító tábláit, hogy a majdan elkészülő olvasói terekbe a 70 ezer kötetnek már csak az előre megtervezett helyekre való felszállítása maradjon hátra: annak a kézikönyvtárnak, amely azóta is folyamatosan – bár a gyarapítási keret hiányai miatt időnként hézagosan – fejlesztve, de a kutatók, olvasók szemében azóta is a nemzeti könyvtár egyik legnagyobb vonzerejét jelenti.

Nem kisebb feladat és nem egyszer komoly vita forrása volt az új épület helyiségeinek felosztása, az egyes szervezeti egységeknek a funkcionális működés szempontjából viszonylag optimális és megfelelő munkakörülményeket teremtő elhelyezése. Akárcsak az az idő tájt mintegy hatmillió egységet számláló teljes gyűjtemény raktári elhelyezésének polcról-polcra kidolgozott megtervezése, tekintettel a jövőbeli gazdagodásra is. 1985-re ezt még sikerült megoldani. De ne felejtsük el, hogy az építkezés kezdetekor, 1960-ban az új könyvtárépületeknél figyelembe veendő mintegy 50 évi további gyarapodást befogadó férőhely követelménye az elhúzódó építkezés miatt már a beköltözéskor 25 évre zsugorodott!

Majd számtalan szabályzat előzetes kidolgozását igényelte a megváltozott körülmények közötti új működési rend is. Ilyen volt pl:

- a raktári állomány forgalmazását és nyilvántartását végző, új koncepciójú könyvkiadó állomás feladatainak és kapcsolatrendszerének körvonalazása;
- a zárt raktárterekből a belső könyvtári munkához szükséges kölcsönzési rend megtervezése;
- a törzsgyűjteményi és különgyűjteményi olvasótermek sajátos követelményeit figyelembe vevő, és mégis egységes ellenőrzési és tájékoztatási tennivalóinak idő- illetve létszámigényének kiszámítása;
- az osztályvezetőkre épülő új szolgálatvezetői rendszer közös kialakítása, amely problémák esetén a könyvtár vezetését volt hivatott képviselni az esti és a szombati nyitvatartási időben, és felügyelni a biztonságos zárást;
- a gyarapító- és feldolgozó részlegek munkatársainak fokozatos bevonása az olvasószolgálati és tájékoztató feladatokba, amely ily módon a belső könyvtári munka és a szolgáltatás jobbító kölcsönhatását volt hivatott megteremteni;
- az akkor még többnyire hagyományos cédulakatalógusok – mind a nemzeti könyvtári gyűjtemény olvasói, szolgálati katalógusai, mind az országos központi lelőhely-nyilvántartások – elhelyezési és költöztetési megoldásai, valamint az egypéldányos, úgynevezett müncheni katalógus olvasószolgálati célú teljes másolatának elkészítése és rendezése;
- az épületen belül olyan közlekedési rend kialakítása, amely az olvasó számára a terek közötti szabad mozgást, de ugyanakkor a gyűjtemény védelmét is biztosítja.

Tettük mindezeket annak tudatában – és ezt nem ünneprontásnak szánom, csupán a valóság beismerésének –, hogy ez a gyönyörű épület, az ország második legnagyobb épülete, amely eredetileg királyi palotának készült, és ebből még a leggondosabb tervezés és kivitelezés sem tudhatott funkcionális szempontból a nemzeti könyvtári működés számára optimális alkotást megálmodni és létrehozni.

Majd a több évtizedes, álmodozások és realitások közötti vívódást követően, elérkezett a ma ünnepelt megnyitást megelőző utolsó nagy erőpróba: 1984. október elején két ütemben elkezdődött a Széchényi Könyvtár felköltözése új, alapítása óta első önálló otthonába. A költözés teljes időtartamára napokra, sőt órákra bontott ütemtervet állítottunk össze, figyelembe véve az egyes dokumentumtípusokhoz szükséges szállítóeszközök alkalmasságát és mennyiségét, a szállítást végző Fősped napi kapacitását, a be-, illetve kirakodás idő-, hely- és munkaerő-igényét, a göngyölegek, bútorok, munkaeszközök, gépek költöztetésének időzítését. Az első ütem októbertől december végéig tartott, amikor is a korábban már elkészült két toronyraktárból az ideiglenesen ott elhelyezett anyag került végleges helyére. (Ez az anyag a 60-as évektől kezdődően helyhiány miatt beládázott és 1973-ig részben a kiscelli, részben a keszthelyi kastélyban tárolt muzeális könyveket, hírlapokat és a „pokol”-ként emlegetett értékes, füzetes kisnyomtatvány-gyűjteményt

jelentette.) Három hónap után, 1985 januárjában kezdődhetett – az eredeti tervek időzítését pontosan követve – a főváros hat különböző pontjáról valamennyi gyűjteményrész és berendezési, felszerelési tárgy áttelepítése. És 1985. március 31-re a költözés befejeződött!

Elhagytuk a könyvtár 140 éven keresztül volt otthonát, és az elvégzett munka boldog elégedettségével léphettünk be hatalmas, ragyogó, új palotánkba. Valljuk be, hogy közben és utóbb az örömbe némi nosztalgia is vegyült, visszaemlékezve a Nemzeti Múzeum jéghideg, ókori sírkövekkel szegélyezett folyosóira, a zsúfolt, boltíves munkaszobákra, a Kézirattár gyönyörű Széchényi-termére és az alapító kapu előtt őrködő szobrára, a kurrens hírlapraktár régi fapolcozatára, az olvasóterem csigalépcsőjére, az ósdi írógépekre, adrémára, az olvasótermi felügyelő-pultokra – mindarra, ami, elődeinktől megörökölve, a nemzeti könyvtár hagyományait is jelképezte, és amelyre néhány, megmentett darabjával vagy fényképével legalább a most megnyíló kis múzeum emlékeztet.

Az 1985-ig elvezető út mozzanatait kiragadva, azok számára, akik nem lehettek részesei, talán nem is érzékelhető igazán annak a feladatnak a súlya és egyben felemelő ereje, amelyet sikerült végrehajtani. Hozzátéve, hogy mindezek közepette a könyvtár alapfeladatait hiánytalanul ellátta. Nem szünetelt a gyűjtemény gyarapítása (kötelespéldányok, belföldi és külföldi vásárlások), az új gyarapodás feldolgozása, a katalógusok építése, a kurrens nemzeti bibliográfia megjelentetése, akkor még tervszerűen folyt az unikális értékű időszaki kiadványok gyűjteményének korszerű rekatalogizálása, a szakirodalmi tájékoztatás, a magyar hírlapok állományvédelmi mikrofilmezése, a kulturális örökség állagmegóvása, restaurálása, a magyar könyvtárügy számára nyújtott központi szolgáltatások (kötelespéldány és fölöspéldány-elosztás, a központi katalógusok építése, könyvtárközi kölcsönzés bonyolítása stb.) ügyintézése. Kizárólag az olvasószolgálat zárta be kapuit, de csupán a költözés utolsó három hónapjára, 1985 januárjától március végéig. Sőt, még a felkészülés és költözés rohamában is tovább lehetett vinni azt a könyvtár egész korábbi történetét végigkísérő – ma már megszűnt – hagyományt, hogy a mindenkori új munkatársak – valamennyien, de elsősorban az olvasó- és tájékoztatószolgálatot ellátók – mielőtt végleges munkakörükbe kerülnek, alaposan megismerjék az intézmény egészének működését, történeti alakulását, gyűjteményének rétegződését, katalógus- és jelzetrendszerét. Mivel ezek az ismeretek a színvonalas szolgáltatás alapkövetelményei, ezért a már korábban is 2-3 évenként szervezett OSZK-ismereti tanfolyamokat követően 1985 elején három hónapos konzultációsorozat segítette a nemzeti könyvtári múlt sajátosságainak felvázolása mellett az új otthon működési rendjének elsajátítását. És ugyanezen időszakban már folytak az előkészületek a megnyitó ünnepség megszervezésére, az alkalomra érkező 13 külföldi nemzeti könyvtárigazgató fogadására, az első kiállítás megrendezésére, amely a nemzeti könyvtár „gyűjtőinek és mecénásainak" állított emléket. Fél évvel a megnyitó után, 1985 őszén pedig – a könyvtár munkatársainak ugyancsak a költözés alatt végzett szervezőmunkája gyümölcseként – az új épület kiállítótermeiben megnyílhatott az a kiállítás, amely 20 hazai és 21 külföldi gyűjteményből – így együttesen – első ízben mutatta be a középkori Magyarország kódexeit, és amely ezt követően négy hónapon keresztül, hosszú sorokban várakozó ezreket vonzott a magyar múlt, a magyar kultúra emlékei előtti tiszteletadásra.

Tudatosan nem emeltem ki senkit név szerint a megidézett emlékek között. Teljes felsoroláshoz nem lenne elegendő idő, a válogatáshoz pedig nincs méltó szempont. Hiszen talán soha annyira nem forrott egybe a könyvtár munkatársainak köre, mint ezekben az években. Legtöbben munkaidőtől, szünnaptól, munkaköri kötelezettségtől, a feladatok jellegétől, súlyától függetlenül vállalták az aktuális legfontosabb, legsürgősebb tennivalókat és boldog lelkesedéssel végezték el.

Azzal kezdtem, hogy a húsz esztendővel ezelőtti esemény ma már történelem. Lehet, hogy mindaz, amit utalásszerűen elmondtam, sokak szemében túlzóan heroikus korszaknak tünteti fel a történelemnek ezt az időszakát. Sőt, mai szemmel nézve, a jelen ugrásszerűen gyors fejlődésének világában nem is mindenki számára értékelhetők „korszerű" eredményként a húsz esztendővel ezelőtti, vagy az azt megelőző évek kiragadottan idézett teljesítményei. De úgy érzem, hogy egy több mint kétszáz esztendős gyűjtemény életében – Széchényi Ferenc 1802-es könyvtáralapításán kívül – nincsenek újabb és újabb mérföldkövek, határállomások, vagy korszakok. A budai várba költözést sem tekinteném mérföldkőnek vagy új korszaknak, hanem az intézmény megelőző évtizedei, századai méltó *folytatásának*, amelyben könyvtárosok több generációja a nemzeti gyűjtemény iránti elkötelezettséggel, azonosulással, sőt büszkeséggel vette ki részét, és ami a legfontosabb: mindvégig megőrizte annak hagyományait, értékeit. A mai ünnep ennek a kontinuitásnak a továbbvitelére is buzdítson, mert a magyar nemzeti könyvtár a jövő évtizedek, évszázadok során is *csak* erre építve töltheti be mindenkori küldetését.

Ferenczy Endréné *lidia.ferenczy@freemail.hu*

A' TERMÉSZETIEKRÖL
ELSÖ KÖNYV
A' MOZDULÓKRÓL, 'S MOZDITÓKRÓL.

ELSÖ RÉSZ
A' Terméſzeti Böltselkedésnek Ismérete.

1.

A' Böltselkedés nem böltseség: mert ez minden láthatandónak, 's láthatatlannak ismérétét magában foglallya. A' böltselkedés a' böltseségre tartó, és annak ſzeretetével járó igyekezet.

2.

A' Terméſzeti Ismeret a' böltselkedésnek olly réſze, avagy neme, melly a' Terméſzetben lévöknek láttattyokat,

A és

Molnár János: A' fisikának eleji. A' természetiekröl Nevvton tanitványainak nyomdoka szerént hat könyv. Pozsony–Kassa, 1777, Landerer Mihály. [20], 172 p.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ZENEMŰTÁRA

A KÖNYVTÁRI VILÁG 2002-ben emlékezett arra, hogy 1802-ben egy magyar arisztokrata főúr, Széchényi Ferenc gróf nemes felajánlásával megszületett a patriotica állományra épülő országos magyar könyvgyűjtemény, a Magyar Nemzeti Könyvtár.

A köznek felajánlott főúri magánkönyvtár kezdettől fogva tartalmazott kottaállományt is, gyarapítása során zeneművekkel is gazdagodott, a törzsállományról leválasztandó *különálló zenei gyűjtemény* terve azonban csak a 20. század elejére öltött komoly formát. 1904-ben vásárolta meg a könyvtár nemzeti klasszikus zeneszerzőnk, Erkel Ferenc (1810–1893) hagyatékát, s a hirtelen számottevően megnőtt zenei dokumentáció már szükségessé tette az 1865-ben felállított *Musica* szakcsoport további finomítását, zenei kéziratokra *(Manuscripta musicalia)* és zenei levelekre *(Epistolae musicae)*.

Szervezetileg 1924-ben önállósult a Zenei Osztály mint a magyar nemzeti könyvtár speciális dokumentumokat gyűjtő alosztálya, mely bár nem vált „önálló jogi személlyé", országos hatáskörrel kezdte gyűjteni a zene magyar vonatkozásainak minden írott és hangzó megnyilvánulását, akár kézírással, akár bármely nyomtatási, sokszorosítási vagy hangrögzítési eljárással készült is.

Az egykori Zenei Osztály, ma Zeneműtár, jelenleg mintegy 300 000 könyvtári egységet őriz, amelyből megközelítőleg 150 000 a zeneműnyomtatványok és 30 000 a zenei kéziratok száma. Gyarapodásának fő forrása az alapítólevélben rögzített *kötelespéldányjog*, amely a hazai nyomdatermékekből – a nyomtatott kottákból is – példányt juttat a nemzeti könyvtárba.

A gyűjtés határainak *időbeli* koordinátái: a 16. század előtti hangjelzetes kéziratokat a Kézirattár, a 18. század előtti hangjelzetes nyomtatványokat a Régi Nyomtatványok Tára őrzi.

A Zeneműtár *legkorábbi* összefüggő állományrésze a bártfai Szent Egyed templom kottatára, az úgynevezett *Bártfai Gyűjtemény* (1537–1669), mely a 16–17. századi énekes többszólamúság fénykorából őrzött meg 2645 művet kéziratos és nyomtatott szólamkönyvek formájában. Az olasz, német, magyarországi mesterek – sok esetben csak itt fellelhető – forrásait 1914-ben vásárolta meg a magyar állam akkor még a törzsállományban őrzött központi zenei gyűjteménye számára. (Bártfa ma: Bardejov, Szlovákia.)

Legnagyobb értékeinket, *Mozart, Beethoven, Robert Schumann, Liszt Ferenc* eredeti zeneműkéziratait rendre aukciókon vásárolta meg az Országos Széchényi Könyvtár, a világ legjelentősebb *Goldmark Károly* (1830–1915) hagyatékát, mely a magyarországi születésű zeneszerzőnek nemcsak zeneműkéziratait, hanem tárgyi emlékeit is tartalmazza, könyvtári *csereakció* keretében helyezték el a Zeneműtárban.

Legjelentősebb 20. századi hagyatékunk *Dohnányi Ernő* (1877–1960) zeneszerző és zongoraművész nevéhez fűződik, akinek ajándékozás útján hozzánk került vegyes gyűjteménye komoly kihívást jelent a könyvtári informatikusok és a hagyatékot feltáró munkatársaink számára. A zeneművek eredeti kézirataitól, a kisnyomtatványokon, műsorlapokon, fotókon és hangzó dokumentumokon át jelentős tárgyi emlékanyag gazdagítja a gyűjteményt, amelyet az ajándékozók kérésére *egyben* kell az utókor számára megőrizni.

Mintegy 550 polcfolyómétert tesz ki a kéziratokat és egykorú zenei nyomtatványokat egyaránt felölelő *zenés színházi gyűjtemény*, mely a korai vándorszínész társulatok 19. század eleji muzeális kottatáraitól a pesti Nemzeti Színház és Népszínház 19. századi zenei repertoárján át a budapesti Operaház archív kottatáráig terjed. E hatalmas anyag korszerű rendezése, feltárása, a legértékesebb réteg digitalizálása az *Erkel-összkiadás* tudományos hozadékaként napjainkban kezdődött el.

Az azonos provenienciájú állományrészek közül – különlegesen nagy forrásértéke miatt – megkülönböztetett figyelem illeti az *Esterházy-gyűjtemény*t, amely 1949-ben a hitbizományok megszüntetéséről szóló törvény értelmében került a Széchényi Könyvtár Zeneműtárába. Két kiegészítő megjegyzés kívánkozik az előző mondathoz.

Az Esterházy-gyűjtemény, ahogy a maga történetiségében az utókorra maradt, csak *része* egy valamikori nagyobb gyűjteményegységnek, az 1920-as évek óta a budai Tárnok utcában őrzött Esterházy-Archívumnak, amely Budapest ostrománál jelentős károkat szenvedett.

Az 1949-es hitbizományi törvény gyakorlati végrehajtása során dokumentumtípusonként más-más közgyűjteménybe sorolták az Esterházy Archívum fennmaradt részeit: a családi levéltár, megőrizve az Esterházy Archívum egykori nevét, a Magyar

Országos Levéltárba, a könyvtári jellegű dokumentumok – levelek, könyvek, térképek, színházi díszlet- és jelmeztervek, kották – a nemzeti könyvtár illetékes gyűjteményeibe kerültek.

A zeneműtári Esterházy-gyűjtemény legértékesebb forráscsoportja Joseph Haydn hagyatéka, azé a szerzőé, aki mintegy fél évszázadon át állt a Esterházy család szolgálatában, művész és mecénás szerencsés történelmi találkozását példázva.

Joseph Haydn művészi fejlődése szempontjából az a korszak vált meghatározóvá (1762–1790), amelyet az inspiráló zenei ízléssel, európai látókörrel rendelkező „Fényes" Miklós udvartartásában töltött.

A magyarországi Kismarton és Eszterháza, a hercegi szolgálat fő színterei, Bécs közelségével, Európa számos fontos irányzatát közvetítő légkörével, ideális hátteret jelentettek egy Haydn-formátumú alkotóművész számára.

A négy egymást követő herceg műveltsége, ízlése, lelki alkata alapján eltérő kötelezettségeket rótt az időközben európai klasszissá felnövő zeneszerzőre: 1790 után Haydn és az Esterházy család kapcsolata egyre inkább formálissá vált. Mégis, egy pillanatig sem lehetett kérdéses, hogy a londoni szimfóniák, vagy a *Teremtés* és az *Évszakok* szerzője végakaratában a hercegi házat jelöli majd meg szellemi hagyatéka kedvezményezettjeként.

„Még 1807-ben Haydn a neki felajánlott jó feltételek alapján elkötelezte magát, hogy könyvei, nyomtatott kottái, kéziratai és érmei halála után az Esterházy hercegi házra szálljanak" – emlékezett Haydn életrajzírója, Griesinger. Ez a Haydn környezetében jól ismert hallgatólagos megállapodás a hagyaték méltó megőrzésének és kezelésének biztosítékát jelenthette. Haydn halála után egy évvel, 1810 tavaszán az 527 darabból álló zenei gyűjteményt az Esterházy Archívumba szállították, mely ily módon a hercegi család kottatárának legféltettebb kincsei közé került. Az anyag szerencsésen és jó állapotban vészelte át a történelem sorsfordulóit, s ma a magyar és a nemzetközi Haydn-forráskutatás legjelentősebb forráscsoportját képezi.

1959-ben, Haydn halálának 150 éves évfordulójára már megmutatkoztak azok a tudományos eredmények, amelyeket a magyar és külföldi Haydn-kutatók Széchényi könyvtári kutatásai alapján a Haydn-kutatás új fejezetének tarthatunk. A tudományos konferenciák, hangversenyek, kotta- és lemezközreadások, kiállítások szomszédságában a Zeneműtár akkori vezetője, Vécsey Jenő összeállította az OSZK Haydn-gyűjteményének ma is alapvető kézikönyvét, az angol, német, magyar nyelven megjelent *Haydn művei az Országos Széchényi Könyvtárban* (Haydn's Compositions in the Hungarian National Széchényi Library) című kötetes katalógusát (Budapest, 1959).

Az 1959-es Haydn-év egyik tudományos szenzációja volt az a felfedezés, amely az Esterházy-operagyűjtemény kéziratos előadási anyagában a *karmester Haydn* betanító munkájának dokumentumait tárta fel. Bartha Dénes, Somfai László, Révész Dorrit kutatásai mintegy ötven polcfolyóméter zenés színházi anyag Haydnra vonatkozó alapkutatásait összegezték.

Eszterházán 1768-ban nyílt meg az Operaház, ahol „Fényes" Miklós herceg mintegy száz olasz opera előadási anyagának beszerzését, színpadi adaptációját, vezénylését várta el karmesterétől. Joseph Haydn nevéhez 1776 és 1790 között 88 premier, hat új betanulás, továbbá tíz olasz opera színpadi előkészítése fűződött. A „színházi üzem" mindennapjaiban a kéziratos partitúrákat Bécsből, Drezdából vagy Itáliából szerezték be, a szólamokat Haydn felügyelete alatt másolták, s ahol ez szükséges volt, a célszerű változásokat – húzásokat, betoldásokat vagy transzpozicíókat – az ő zeneszerzői közreműködésével hajtották végre. *Primer kéziratos Haydn-források* ezek is, sok esetben Haydn által komponált betétáriákkal a hercegi kottatár Ms. mus.-OE (Manuscripta musicalia – Opera Eszterháza) jelzetcsoportjában.

Az autográfokat, egykorú hiteles kéziratos másolatokat és nyomtatott kottákat egy vegyes tartalmú, úgynevezett *analekta*-csoport egészíti ki, amely Haydn hagyatékában a kortársak hódolatának különböző *tárgyi* emlékeit őrizte meg, köztük Haydn két darab hegedűhúrját és a *Teremtés* oratórium Gottfried van Swieten által írt eredeti librettókéziratát (Ha. I/1–28).

A gazdag zenei és tárgyi hagyatékot hatalmas, részben feltáratlan *levéltári iratanyag* egészíti ki, amely *Acta Musicalia* jelzettel azokat az aktákat tömöríti, amelyeket tartalmuk alapján az 1930-as években Hárich János archivárius választott le a családi levéltárról. A 4505 zenei vonatkozású dokumentum az egykori Esterházy-rezidencia zenei és színházi életének, Haydn hivatali elfoglaltságainak fontos forrása.

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai tisztában vannak azzal a roppant felelősséggel, amelyet a páratlan értékű zenei és művelődéstörténeti forrásanyag kezelése jelent. A könyvek szomszédságában csak most elinduló különgyűjteményi gépesítés a 90-es években átmenetileg „várakozó listára" tette az Esterházy-gyűjtemény gépesítésének ügyét. Ebben a vákuumban, részben a Zeneműtár munkatársainak kezdeményezésére, 1996-ban jött létre a Magyar Haydn Társaság, mely többek között a Zeneműtár Esterházy-gyűjteményének anyagára épülve, már jól láthatóan ihletőjévé válik a Haydn-

kultusz eszterházai újjáéledésének. Az immár nyolc alkalommal megrendezett szeptemberi Joseph Haydn-fesztivál, valamint a több tudományág összefogására épülő eszterházai műemléki kastélyrekonstrukció terve az a keret, amely hosszú távon összefogja a világörökség részét képező *Eszterháza – Joseph Haydn*-program résztvevőit.

Az Esterházy-gyűjtemény iránt megnövekedett nemzetközi érdeklődés egyben azt is jelzi, hogy a 2009-ben sorra kerülő bicentenáriumi Joseph Haydn rendezvények hátterében a nemzeti könyvtár zeneműtári szolgáltatásai terén is a legmagasabb zenetudományi és informatikai színvonalon kell a világ előtt megjelennünk, méltó módon képviselve és folytatva a magyar Haydn-tradíciók eddigi eredményeit.

Szerző Katalin
szerzo@oszk.hu

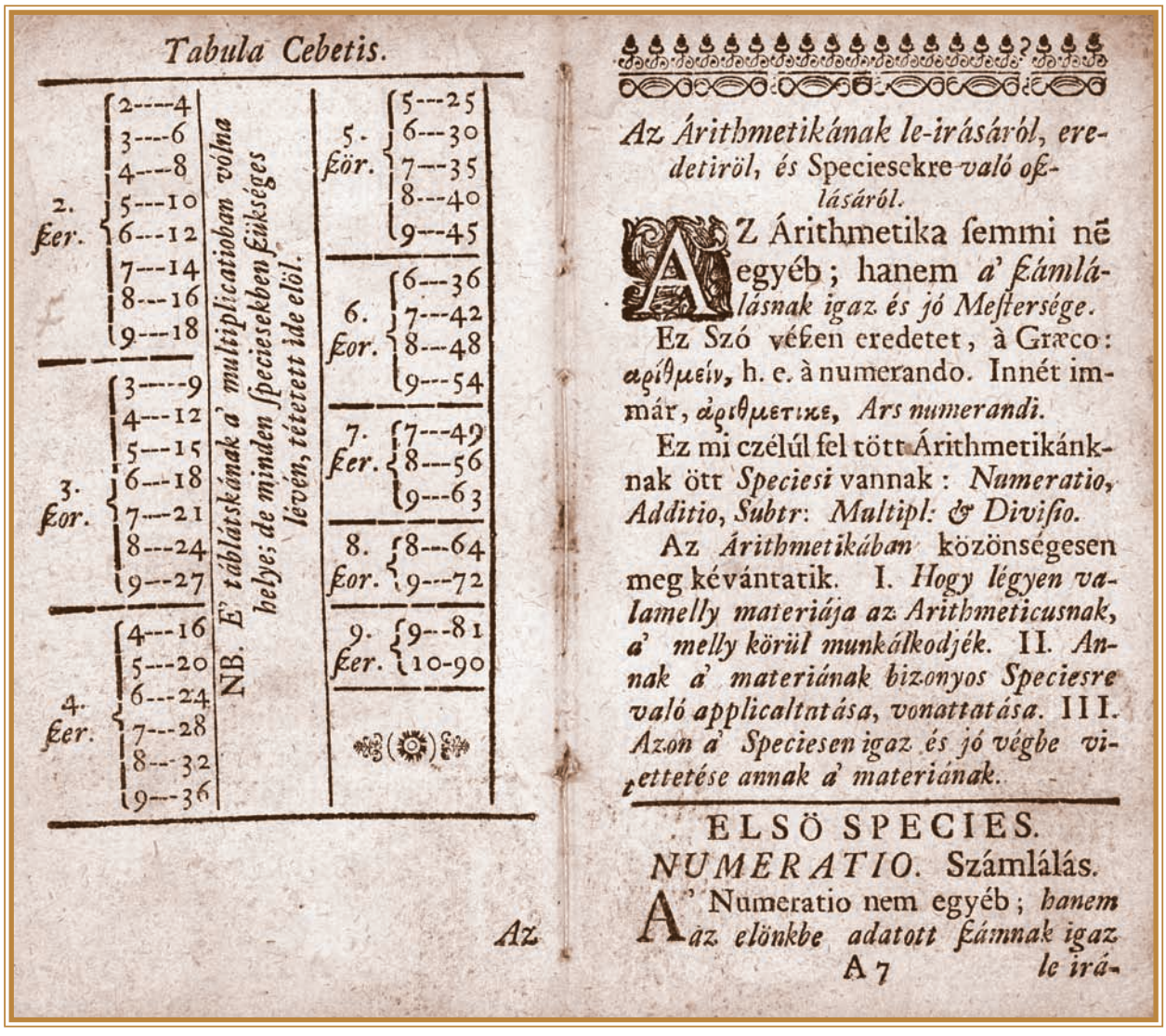

Tabula Cebetis.

2. kör. 2----4 3---6 4---8 5---10 6---12 7---14 8---16 9---18

3. kör. 3----9 4---12 5---15 6---18 7---21 8---24 9---27

4. kör. 4---16 5---20 6---24 7---28 8---32 9---36

NB. E' táblátskának a' multiplicatiobam vólna helye; de minden Speciesekben kükséges lévén, tétetett ide elöl.

5. kör. 5---25 6---30 7---35 8---40 9---45

6. kör. 6---36 7---42 8---48 9---54

7. kör. 7---49 8---56 9---63

8. kör. 8---64 9---72

9. kör. 9---81 10-90

Az

Az Árithmetikának le-irásáról, eredetiről, és Speciesekre való oktásáról.

AZ Árithmetika semmi nē egyéb; hanem a' számlálásnak igaz és jó Mesterſége.

Ez Szó végen eredetet, à Græco: ἀριθμεῖν, h. e. à numerando. Innét immár, ἀριθμετικε, *Ars numerandi.*

Ez mi czélúl fel tött Árithmetikánknak ött *Speciesi* vannak: *Numeratio, Additio, Subtr: Multipl: & Diviſio.*

Az *Árithmetikában* közönségesen meg kévántatik. I. *Hogy légyen valamelly materiája az Arithmeticusnak, a' melly körül munkálkodjék.* II. *Annak a' materiának bizonyos Speciesre való applicaltatása, vonattatása.* III. *Azon a' Speciesen igaz és jó végbe vitettetése annak a' materiának.*

ELSÖ SPECIES.

NUMERATIO. Számlálás.

A' Numeratio nem egyéb; *hanem* az elönkbe adatott ſámnak igaz le irá-

A 7

Tolvay Ferenc: Az arithmetikanak; avagy a' számlálásnak öt speciesinek rövid magyar regulákban foglaltatott mestersége. Kolozsvár, 1698, M. Tótfalusi Miklós. [12] 83 [1] p.

Az Országos Széchényi Könyvtár Örökös Tagja címet Monok István főigazgató nyújtotta át
Kosáry Domokos professzornak a nemzeti könyvtár alapításának 203. évfordulóján. (Fotók: Móricz Simon)

KOSÁRY DOMOKOS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR ÖRÖKÖS TAGJA

A NEMZETI KÖNYVTÁR 2005. november 25-én ünnepelte alapításának 203. évfordulóját. Az ünnepi pillanat fényét emelte, hogy ezen a napon új kitüntető cím átadására került sor. A kitüntetésben azon tudományos, művészeti vagy közéleti személyek részesülhetnek, akik kiemelkedő munkájukkal, tevékenységükkel, anyagi áldozatvállalásukkal elősegítették az Országos Széchényi Könyvtár működését. Az *Örökös Tag* címmel első ízben Kosáry Domokos professzor tevékenységét ismerte el a könyvtár.

Kosáry tanár úr, a Magyar Tudományos Akadémia volt elnöke a megtisztelő címet az Országos Széchényi Könyvtár jó hírneve és elismertsége érdekében bel- és külföldön végzett áldozatos tevékenységéért, a könyvtár tudományos előmenetele érdekében átadott szakmai tapasztalataiért és a Corvina Alapítvány kuratóriumának élén eltöltött évtizedes odaadó és eredményes munkájáért vette át.

A 2000-ben alapított Bibliothecarius Emeritus címmel a könyvtár azon tudós könyvtárosait jutalmazza, akik egész életpályájukat a nemzeti könyvtárban töltötték, a most létrehozott kitüntetés az intézmény működését és kutatásait kívülről támogató kiemelkedő képességű közszereplőket hivatott díjazni. Az elismerés értékét jelzi, hogy évente legfeljebb egy, arra érdemes személyiség kaphatja meg.

Kosáry Domokosnak Eötvös-kollégistaként olyan kiválóságok voltak mesterei, mint Gombocz Zoltán, Moravcsik Gyula, Szekfű Gyula. 1941-ben létrehozta a Teleki Pál Intézetet, 1949 végén viszont az egész szakma területéről menesztették. Az 1956-os forradalom idején a Magyar Történészek Nemzeti Bizottságának elnöke volt, ezért 1957-ben letartóztatták és 1958-ban négy év börtönre ítélték. Félreállítása és a börtönben telt évek szakmai szempontból „gyümölcsözőek" voltak, elég, ha a *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába* (1951–1958) vagy a *Széchenyi Döblingben* (1981-ben jelent meg!) című könyveire gondolunk. A börtönből 1960-ban amnesztiával szabadult. Kutatási területe az újkori Magyarország története. A *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* (1980) című műve adatgazdagságával és módszertanával követendő példa minden történész számára. A Görgey-kérdésről, Kossuthról és Széchenyiről született írásai pedig azt jelzik, hogy korszakokat átfogó, nagyívű opuszai mellett a kiemelkedő történelmi személyiségek precíz és tárgyilagos elemzése területén is otthonosan mozog. Széchényi-díjas, több külföldi tudományos akadémia tagja.

A díjátadó ünnepségen Ormos Mária akadémikus és Hanák Gábor történész a díjazott emberi nagyságára hívta fel figyelmet. Kosáry Domokos vészterhes időket, történelmi sorsfordulókat, szellemi „fertőzéseket" élt túl. A történelmi viszontagságokon a könyvek segítették át. Kiváló rendszerező elme, nemcsak leír, hanem elemez is. Kosáry a „könyvek embere", így érthető, hogy ezt a kitüntetést először ő kapta meg a magyar nemzeti könyvtártól.

Kosáry Domokos mindig hű maradt a történelemhez és annak követelményéhez, vagyis nem engedett teret az aktuálpolititikai szempontoknak. A díjat megköszönő rövid beszéde egy sokat megélt bölcs ember tanácsa, mely így hangzik „még a legembertelenebb körülmények között is igyekezzünk hűek maradni önmagunkhoz!"

EKLER PÉTER *ekler@oszk.hu*

MAGYAR
ENCYCLOPÆDIA.

Az az,

MINDEN IGAZ ES HASZNOS
Bõltſeſégnek ſzep rendbe foglalá-
ſa és Magyar nyelven világra botſátáſa.

APATZAI TSERE JANOS
által.

SENEC. 64. EPIST.

Etſi omnia à veteribus inventa eſſent: hoc tamen ſemper novum erit, uſus & inventorum ab aliis ſcientia & diſpoſitio.

ULTRAJECTI,
Ex Officinâ IOANNIS à WAES-
BERG clo Ioc LIII.

Apácai Csere János: Magyar encyclopaedia, az az minden igaz es hasznos böltseségnek szep rendbe foglalása és magyar nyelven világra botsátása. Utrecht, 1655, ex officina Joannis a Waesberge. [40], 487 p.

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR AKADÉMIAI DOKTORAI

A Magyar Tudományos Akadémia doktora (Doctor Academiae Scientiarum Hungaricae, rövidítve: DSc) cím azon tudományos fokozattal rendelkező kutatóknak adományozható, akik tudományszakukban elismert és kiemelkedő tudományos kutatói munkásságot fejtettek ki, és a tudományszakot eredeti, jelentős új eredménnyel gyarapították.

A cím közvetlen előzménye az 1950-es évek elején létrehozott „tudományok doktora" tudományos fokozat, az „MTA doktora" cím – 1995-től – ezen fokozat utódának tekinthető.

Érdemes megemlíteni néhány elismert kutató nevét, akik pályájukat a nemzeti könyvtárban kezdték, és később más-más intézményekben folytatták: *Kókay György* 1951 és 1963 között, *Hankiss Elemér* 1953 és 1962 között, *Fried István* 1973 és 1984 között volt a könyvtár munkatársa – ők az irodalomtudomány doktorai. *Falvy Zoltán*, a zenetudomány doktora 1952 és 1961 között volt a könyvtár munkatársa. *Róna-Tas András* 1961 és 1968 között vezette a Központi Katalógust, ma a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

Külön említést érdemelnek azon kollégák, akik szinte teljes életüket a nemzeti könyvtár szolgálatában töltötték:

Berlász Jenő (1911–) történész, könyvtáros, levéltáros, a történelemtudomány doktora (1984). 1957 és 1976 között az Országos Széchényi Könyvtár tudományos főmunkatársa, 2000-ben Bibliothecarius Emeritus címmel tüntette ki a könyvtár. Főbb művei:

- A Thurzó birtokok a 17. század első harmadában (1936)
- Kéziratok katalogizálása (1958)
- Az erdélyi jobbágyság gazdasági helyzete a 18. században (1958)
- Dernschwam János könyvtára (1964)
- A történettudományi tájékoztatás segédkönyvei (1975)
- Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867 (1981)
- A Századok 1948-as eredeti kötete (szerkesztette, 1989)

Borsa Gedeon (1923–) irodalomtörténész, bibliográfus, az irodalomtudomány doktora (1989). Kutatási területe a XVI. századi nyomtatványok és ősnyomtatványok nemzetközi nyilvántartása. 1951-től állt munkaviszonyban az Országos Széchényi Könyvtárral. 1961-től a Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztőségének vezetője. 1983-as nyugdíjba vonulása óta is aktív munkatársa az Országos Széchényi Könyvtárnak. 1980-ban Szabó Ervin-Emlékéremmel, 1983-ban a Munka Érdemrend Arany Fokozatával, 1993-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjével, 2003-ban Széchényi Ferenc-Díjjal, 2004-ben Magyar Örökség-Díjjal tüntették ki. Főbb művei:

- Catalogus librorum veterum usque ad annum 1800 in lingua Bohemica et Slovaca impressorum (Käfer Istvánnal, 1970)
- Clavis Typographorum Librariorumque Italiae 1465–1600 I–II. (1980)
- Alte siebenbürgische Drucke. 16. Jahrhundert (1996)
- Könyvtörténeti írások I–IV. (1996–2000)
- Michael de Hungaria élete és művének nyomtatott kiadásai (1997, 1998-ban angolul is)
- A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára 1773 (társszerző, 1997)

Fallenbüchl Zoltán (1924–2006) archontológus, művelődés- és térképtörténész. 1996-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia doktora. 1947-ben kapott státuszt az Országos Széchényi Könyvtárban, először a Térképtárban, 1969-től a Kézirattárban dolgozott. Tudományos főmunkatársként 1984-ben ment nyugdíjba. Főbb művei:

- Ambrus Zoltán levelezése (1963)
- Magyarország főméltóságai 1526–1848. Az udvari méltóságok archontológiája (1988)
- Mária Terézia magyar hivatalnokai (1989)
- Az 1738/39. évi országos diákösszeírás (1990)
- Magyarország főispánjai (1994)
- Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon (2002)

Vekerdi József (1927–) nyelvész, a nyelvtudomány doktora (1979). Kutatási területe: cigány néprajzi és nyelvészeti gyűjtések, szankszrit irodalmi fordítások. 1963 és 1995 között az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, 1973-tól 1995-ig a Nemzetközi Csereszolgálati Osztály vezetője. 2001-ben Bibliothecarius Emeritus címmel tüntette ki a könyvtár. Főbb művei:

- Mahábhárata (válogatta, a kísérő tanulmányt írta, 1963)

- Bevezetés az indoeurópai nyelvtudományba (Tegyey Imrével, 1969)
- A cigány népmese (1974)
- A magyarországi cigány nyelvjárások szótára (1983)
- A Magasztos szózata. Bhagavad-gítá (fordította, az utószót írta, 1987, 1997)
- Rámájana (fordította, az utószót írta, 1997)
- Buddha beszédei (válogatta, fordította, a jegyzeteket és az utószót írta, 2004)

P. Vásárhelyi Judit (1950–) az MTA doktora (2005). 1973-tól dolgozik a Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztőségében, amelynek 1988-tól vezetője. 1999-ben Széchényi Ferenc-emlékéremmel tüntették ki. Főbb művei:
- Szenci Molnár Albert: Discursus de summo bono (kritikai kiadás, 1975)
- Szenci Molnár Albert válogatott művei (sajtó alá rendezés, 1976)
- Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Bd. 5. Ungarn (Rákóczi Katalinnal és Dörnyei Sándorral, 1998)
- Régi Magyarországi Nyomtatványok III. 1636–1655. (Heltai Jánossal, Holl Bélával és Pavercsik Ilonával, 2000)

Heltai János (1950–) az MTA doktora (2004). 1975-től munkatársa az Országos Széchényi Könyvtárnak. 1998 és 2005 között mellékállásban dolgozik itt, mert egyúttal a Miskolci Egyetem Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének vezetője. 2005-től ismét főállású munkatársa a nemzeti könyvtárnak. Főbb művei:
- Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1980 (1982), 243–347.
- Alvinczi Péter: Magyarország panaszainak megoltalmazása és válogatás prédikációiból, leveleiből. (válogatta, sajtó alá rendezte, a címadó politikai „röplapot" fordította, a jegyzeteket összeállította és az utószót írta, 1989)
- Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok (1994)
- Régi Magyarországi Nyomtatványok III. 1636–1655 (szerkesztette, 2000)

A Fragmenta Codicum kutatócsoport, amely a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Széchényi Könyvtár közös támogatásával a magyarországi kódexek és kódextöredékek feldolgozásával nemzeti kutatási programot hajt végre, a könyvtárban kapott helyet. Az alábbi két munkatárs az MTA doktora.

Vizkelety András (1931–) az MTA tagja (2005). 1957 és 1984 között az Országos Széchényi Könyvtárban a középkori kéziratok referense. 1984 és 2002 között az MTA Fragmenta Codicum Kutatócsoport vezetője, kutató professzora. Főbb művei:
- Özönvíz után. Válogatás a Gruppe 47 német írócsoport műveiből (válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta, 1964)
- Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken I–II. (Wiesbaden, 1969–1973)
- „Die Budapester Liederhandschrift". Der Text. In: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (Tübingen, 1988)
- Nicolaus Lenau. Werke und Briefe. Bd. 5. (Wien, 1989)
- Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom (Madas Edit, Nobilisné Lauf Judit, Sarbak Gábor közreműködésével, 1993)
- Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Győr (Madas Edit, Nobilisné Lauf Judit, Sarbak Gábor közreműködésével, 1998)
- Az európai prédikációirodalom recepciója a Leuveni Kódexben (2004)

Madas Edit (1949–) irodalomtörténész, az MTA doktora (2002). Kutatási területe a középkori írásbeliség, kódexek, kódextöredékek, középkori latin és magyar nyelvű irodalom. 1976 és 1993 között az MTA Fragmenta Codicum Kutatócsoport segédmunkatársa, munkatársa, 1993 és 2002 között főmunkatársa, 2002-től vezetője. Főbb művei:
- A néma barát megszólal. Válogatás a Karthauzi Névtelen beszédeiből (válogatta, a szöveget gondozta, sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta, 1985)
- Jacobus de Voragine: Legenda aurea (válogatta, az előszót, a jegyzeteket és a mutatókat írta, 1991)
- A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig (Monok Istvánnal, 1998)
- Középkori prédikációirodalmunk történetéből a kezdetektől a XIV. század elejéig (2002)
- Sermones de Sancto Ladislao rege (2004)

Ekler Péter
ekler@oszk.hu

Invitatio. Einleitung. Meg Szollitás.

M. Veni, *puer!* disce ſápere.

P. Quid hoc eſt? ſápere.

M. Omnia, quæ neceſſaria,

rectè intellígere, rectè ágere,

rectè éloqui.

P. Quis me hoc docébit?

M. Ego, cum DEO.

P. Quómodo?

L. Komm her/Knab! lerne klug ſeyn.

S. Was iſt das? Klug ſeyn.

L. Alles/ was nöhtig iſt/

recht verſtehen/ recht thun/

recht ausreden.

S. Wer wird mich das lehren?

L. Ich/ mit GOtt.

S. Welcher Geſtalt?

M. Jöſzte ide *gyermek* tanully okoskodnyi [(bölcselkednyi)

G. Micſoda ez? bölcſelkednyi.

M. Mindeneket valamellyek ſzük ſégeſ- [ſek igazán meg értennyi, igazán cſelekednyi, [(véghez vinnyi) igazán ki mondannyi.

G. Kicſoda tanét meg engemet erre?

M. En, Iſten ſegétſégével.

G. Micſoda formán? [(mi képpen?)

M. Du-

Johannes Amos Comenius: Orbis sensualium pictus trilinguis. A' láthato világ háromféle nyelven. Nürnberg, 1669, Sumtibus Michaelis & Joannis Friderici Endteri. [12], 315, [138] p.

KINCSEK
A NEMZET
KÖNYVTÁRÁBÓL

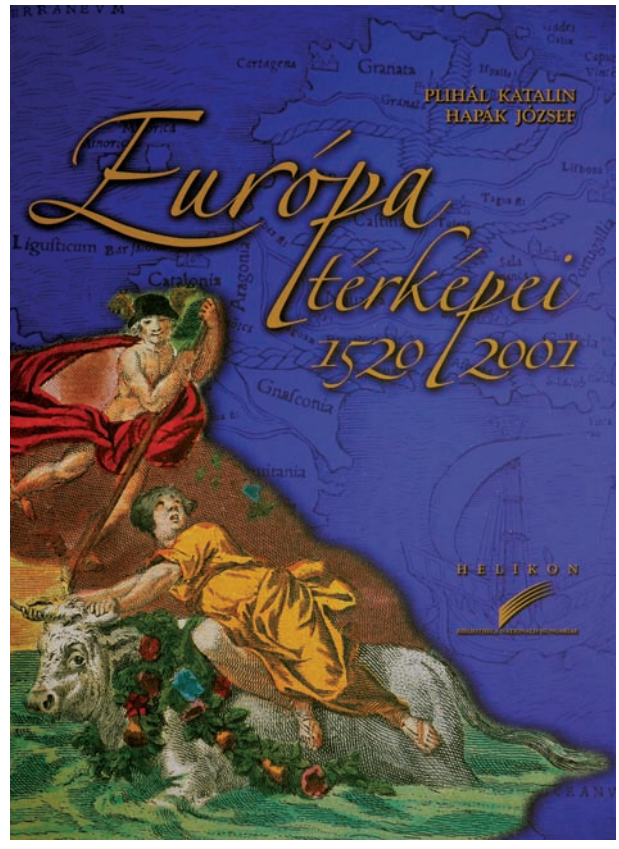
PLIHÁL KATALIN
HAPAK JÓZSEF
Európa
térképei
1520 | 2001
HELIKON

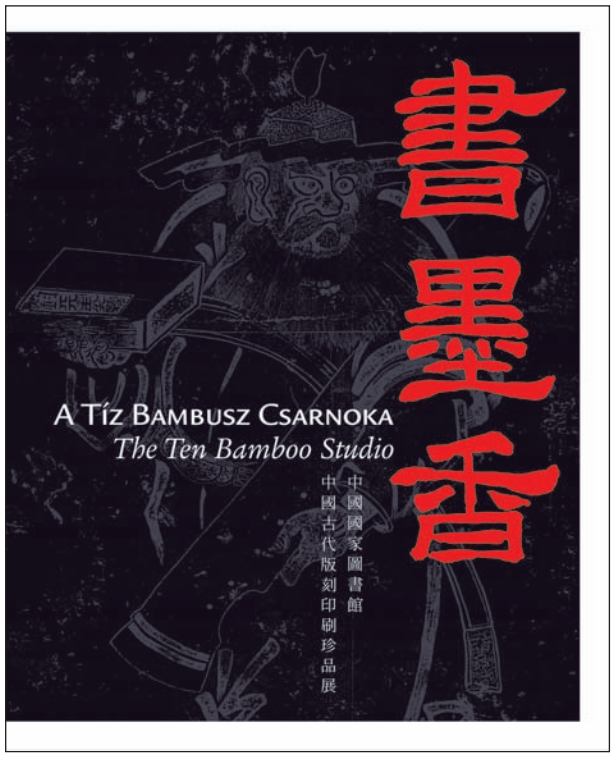
書墨香
A Tíz Bambusz Csarnoka
The Ten Bamboo Studio
中國國家圖書館
中國古代版刻印刷珍品展

A régi
Magyarország
képeslapokon
OSIRIS

SZÉP MAGYAR KÖNYVEINK

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése minden évben meghirdeti a „Szép magyar könyv” versenyt a könyvesbolti forgalomba került és magyarországi, valamint határainkon túli magyar nyomdákban előállított műveket megjelentető kiadók számára. A versenyt nyolc kategóriában indítják: gyermekkönyvek; tankönyvek; ismeretterjesztő munkák; tudományos művek, szakkönyvek, felsőoktatási kiadványok; szépirodalmi és ifjúsági könyvek; művészeti könyvek és albumok; bibliofil és speciális kiadványok; fakszimile, reprint és adaptált kiadványok.

A verseny célja, hogy azokat a könyveket honorálja, amelyek az adott évben a magyar könyvkultúra különös nyereségének számítanak. A zsűri tartalmi kérdésekkel nem foglalkozik, csupán a tipográfia, a könyvtervezés és a nyomdai kivitel szempontjából vizsgálja a kiadványokat.

Az Országos Széchényi Könyvtár először 2003-ban nevezte egy, a Magyar Könyvklubbal közösen megjelentetett kiadványát: a könyvtár alapításának 200. évfordulójára készült *Kincsek a nemzet könyvtárából* című albumot. Ez a kötet 2003-ban a X. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál látogatóinak szavazata alapján az év közönségdíjas kötete lett. Ez volt az első elismerés, amely a verseny történetében a könyvtárnak jutott.

A sikeren felbuzdulva 2004-ben már több kötettel is pályáztunk, sikerrel. A „Szép magyar könyv” 2003. évi versenyén *A Tíz Bambusz Csarnoka* című kiállítási katalógus a művészeti könyvek és albumok kategóriában oklevelet érdemelt ki, s ugyanígy oklevéllel jutalmazták ugyanebben a kategóriában az Osiris kiadóval közösen megjelentett *A régi Magyarország képeslapokon* című könyvünket. A közönségdíjat ismét mi vittük el: a Helikon Kiadóval közösen megjelentetett *Európa térképei 1520–2001* című díszalbum kapta a legtöbb közönségszavazatot a XI. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál és a Veszprémi Művelődési Központ kiállításának látogatóitól.

A „Szép magyar könyv” 2004. évi versenyében az elismerések száma tovább emelkedett: az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai a nyolc szakmai díjból kettőt, a közönségdíjat, valamint a köztársasági elnök különdíját és az Antall József Emlékdíjat is megkapták. Nevezetesen: a művészeti könyvek és albumok kategóriában a Corvina Kiadóval közösen megjelentetett *A holló jegyében – fejezetek a corvinák történetéből* című könyv kapta a fődíjat és Mádl Ferenc köztársasági elnök különdíját. Ugyanebben a kategóriában az Osiris Kiadóval közösen megjelentett *Élet a régi Magyarországon* című könyv oklevelet és az Antall József Emlékdíjat kapta. Az *Élet a régi Magyarországon* elnyerte a közönségdíjat is, vagyis erre a kiadványra érkezett a legtöbb szavazat a Könyvfesztiválon és a veszprémi különkiállításon. Tehát harmadik éve a nagyközönség a Széchényi Könyvtár kiadványát ítéli a legszebb magyar könyvnek.

A 2004-es „Szép magyar könyv” verseny indulójaként a bibliofil és speciális kiadványok kategória fődíját a Kossuth Kiadóval közösen megjelentett *Benyovszky Móric madagaszkári jegyzőkönyve 1772–1776* című kötetünk kapta 2005-ben.

Az Országos Széchényi Könyvtár szakemberei napi munkájuk mellett vállalkoznak arra a feladatra, hogy fontos tudományos műveket tegyenek a nagyközönség elé. Említenem kell Plihál Katalint és a Térképtár munkatársait, Cseh Máriát és a Kisnyomtatványtár csapatát, Karsay Orsolyát és a Kézirattárat, a Fotólabor nagyszerű fényképészeit, a Magyar Elektronikus Könyvtár munkatársait, s a képszerkesztőket. Külső munkatársaink közül Ferenczy Mária sinológust, Voigt Vilmos néprajztudóst és Gyurgyák János történészt illeti elsősorban köszönet az elmúlt években végzett tudományos munkájáért.

Az elismerés mindazoknak a művészeknek is szól, sőt, őket illeti elsősorban, akik a mindig kifogástalan tudományos tartalomhoz – amelyre a Széchényi név kötelez – megteremtették a méltó formát, amelyre valójában a díjakat kaptuk. Így elsősorban Kiss László tipográfust, Hapák József fényképészt, Kiss Ilona könyvtervező-könyvművészt, Környei Anikó tipográfust, Koppány Simon tipográfust, Filakowszky György reprográfust, az Alföldi Nyomda Rt.-t és mindannyiuk név szerint nem ismert munkatársát, akik apróbb vagy nagyobb segítséggel, de maguk is hozzájárultak e szép kötetek elkészítéséhez.

Büszkék vagyunk arra, hogy a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete és az általa kijelölt zsűri tagjai immár harmadik éve úgy látják, az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai nemcsak tartalmukban, hanem megjelenésükben is kiváló, megkerülhetetlen, nemes darabjai, feltétlen nyereségei a magyar könyves hagyománynak és kultúrának.

Kiss Barbara
barbara@oszk.hu

PROTOCOLLE DU REGIMENT
DES VOLONTAIRE DE BENYOWSZKY
CREÉ EN 1772

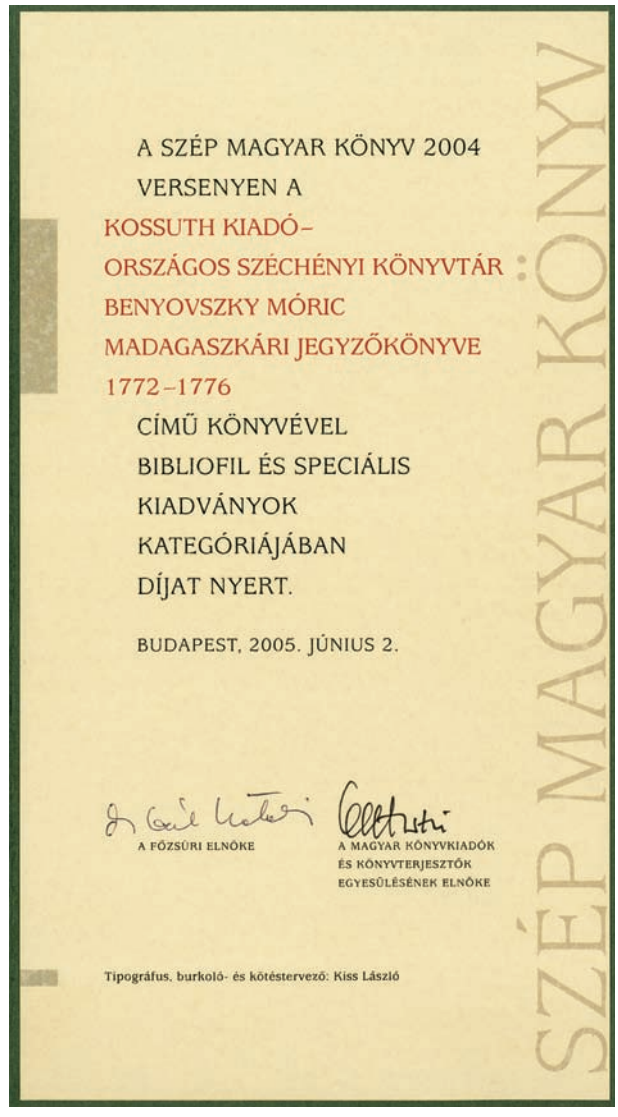
A SZÉP MAGYAR KÖNYV 2004
VERSENYEN A
KOSSUTH KIADÓ–
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
BENYOVSZKY MÓRIC
MADAGASZKÁRI JEGYZŐKÖNYVE
1772–1776
CÍMŰ KÖNYVÉVEL
BIBLIOFIL ÉS SPECIÁLIS
KIADVÁNYOK
KATEGÓRIÁJÁBAN
DÍJAT NYERT.
BUDAPEST, 2005. JÚNIUS 2.
A FŐZSŰRI ELNÖKE
A MAGYAR KÖNYVKIADÓK
ÉS KÖNYVTERJESZTŐK
EGYESÜLÉSÉNEK ELNÖKE
Tipográfus, burkoló- és kötéstervező: Kiss László
SZÉP MAGYAR KÖNYV

Élet a régi
Magyarországon
OSIRIS

FEJEZETEK A CORVINÁK TÖRTÉNETÉBŐL

A HOLLÓ JEGYÉBEN

CORVINA KIADÓ – ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

SZÉP MAGYAR KÖNYV

A SZÉP MAGYAR KÖNYV 2004
VERSENYEN A
CORVINA KIADÓ–
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
A HOLLÓ JEGYÉBEN
SZERKESZTETTE: MONOK ISTVÁN
CÍMŰ KÖNYVÉVEL
A MŰVÉSZETI KÖNYVEK
ÉS ALBUMOK
KATEGÓRIÁJÁBAN
DÍJAT NYERT.

BUDAPEST, 2005. JÚNIUS 2.

A FŐZSŰRI ELNÖKE

A MAGYAR KÖNYVKIADÓK
ÉS KÖNYVTERJESZTŐK
EGYESÜLÉSÉNEK ELNÖKE

Tipográfus, burkoló- és kötéstervező: Koppány Simon

SZÉP MAGYAR KÖNYV

A SZÉP MAGYAR KÖNYV 2004
VERSENYEN A
CORVINA KIADÓ–
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
A HOLLÓ JEGYÉBEN
SZERKESZTETTE: MONOK ISTVÁN
CÍMŰ KÖNYVÉVEL
MÁDL FERENC
KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKI
KÜLÖNDÍJÁT NYERTE.

BUDAPEST, 2005. JÚNIUS 2.

A FŐZSŰRI ELNÖKE

A MAGYAR KÖNYVKIADÓK
ÉS KÖNYVTERJESZTŐK
EGYESÜLÉSÉNEK ELNÖKE

Tipográfus, burkoló- és kötéstervező: Koppány Simon